

Autorki programu:
Maria Figa Urszula Stańczyk

ZGODNY
Z PODSTAWĄ
PROGRAMOWĄ
2024

Geografia

Program nauczania dla klas

5-8

szkoły podstawowej

Kielce 2024

Recenzent programu:
dr hab. Zbigniew Podgórski, prof. uczelni
Dyscyplina: nauki o Ziemi i środowisku
(geografia fizyczna, dydaktyka geografii)
Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Spis treści

I. Charakterystyka programu	4
II. Cele kształcenia i wychowania	6
III. Materiał nauczania	8
IV. Procedury osiągania celów w kształceniu i wychowaniu	36
V. Kryteria oceniania i metody sprawdzania osiągnięć ucznia	43
VI. Literatura polecana dla nauczycieli geografii	45

Rozdział I. Charakterystyka programu

Geografia – program nauczania dla szkoły podstawowej został opracowany zgodnie z podstawą programową kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej (załącznik nr 2 do *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej* Dz. U. z 2017 r., poz. 356) oraz według osiągnięć współczesnej dydaktyki geografii, pedagogiki i psychologii rozwojowej ze szczególnym uwzględnieniem możliwości intelektualnych i predyspozycji psychofizycznych uczniów klas 5–8 szkoły podstawowej. W 2024 r. wyżej wymieniona podstawa programowa została zmieniona (uszczuplona). Wówczas niniejszy program zmodyfikowano zgodnie z nowym rozporządzeniem obowiązującym od 01.09.2024 r. (załącznik 1 do *Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej* Dz.U. z 2024, poz. 996).

Głównym celem edukacji i zadaniem szkoły jest wszechstronny rozwój ucznia. W szczególności wprowadzanie go w świat wiedzy i wartości, rozwój jego kompetencji poznawczych i społecznych, wspieranie go w rozwoju z uwzględnieniem indywidualnych możliwości i potrzeb. Kształcenie geograficzne integruje wiedzę ucznia o środowisku przyrodniczym z wiedzą społeczno-ekonomiczną i humanistyczną. Z tego powodu w szczególny sposób powinno pomagać zrozumieć współczesną rzeczywistość i zachodzące w niej zmiany oraz wyposażać uczniów w umiejętności przydatne w życiu codziennym.

Koncepcję programu uwzględnia powyższe założenia oraz opis spodziewanych efektów kształcenia (osiągnięć ucznia) zgodny z *Polską Ramą Kwalifikacji*¹ w zakresie wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych, w tym postaw. Procedury osiągania tych celów zakładają:

- holistyczne podejście w poznawaniu świata,
- konektywizm w poszukiwaniu, wykorzystaniu i przetwarzaniu informacji,
- personalizm pedagogiczny, zwłaszcza w zakresie kształtowania postaw i wartości.

Program zakłada kształcenie u uczniów umiejętności, które są ważne we współczesnym świecie, m.in:

- komunikowania się i współpracy w zespołach, także w środowisku wirtualnym,
- logicznego, twórczego i krytycznego myślenia,
- poszukiwania związków i zależności,
- kreatywnego rozwiązywania problemów,
- korzystania z różnorodnych źródeł wiedzy, zwłaszcza TIK (w tym map, danych statystycznych i itp.), rozwijania aktywności, samodzielności i przedsiębiorczości w działaniu.

W programie przedstawiono ogólne i szczegółowe cele kształcenia i wychowania (rozdział II) oraz procedury ich osiągania (rozdział IV) z uwzględnieniem możliwości organizacyjnych procesu dydaktycznego, propozycją metod, form pracy i środków dydaktycznych oraz propozycjami dostosowań do indywidualnych potrzeb i możliwości uczniów.

Program przewiduje realizację celów i treści kształcenia w wymiarze godzin zgodnym z następującymi dokumentami:

- A. ramowym planem kształcenia², tj. w klasach 5, 6 i 8 – po 1 godzinie tygodniowo, w klasie 7 – 2 godziny tygodniowo;
- B. podstawą programową, tj. w klasach 5, 6 i 8 – po co najmniej 26 godzin, w klasie 7 – co najmniej 60 godzin.

W klasach 5–8 zaplanowano 18 działów tematycznych. Przyjęta w programie liczba godzin obejmuje przede wszystkim poznanie oraz powtórzenie treści przewidzianych podstawą programową i nie wyczerpuje limitu czasu w poszczególnych klasach. Pozostały czas nauczyciel może przeznaczyć na rozszerzenie, utrwalenie lub/i dostosowanie materiału do możliwości percepcyjnych, potrzeb i zainteresowań uczniów. Propozycje przykładowych treści rozszerzających podano w Rozdziale III. *Materiał nauczania*. Można je realizować np. w formie projektów edukacyjnych w zespołach lub indywidualnie, a także jako dodatkowe zajęcia terenowe czy wycieczki, przy tym zaleca się jak najczęstsze odniesienia treści zajęć do najbliższej okolicy. W niniejszym rozdziale zamieszczono: działy tematyczne programu z uwzględnieniem podziału na poszczególne klasy, tematykę lekcji (zgodną z treściami nauczania – wymaganiami szczegółowymi) oraz opis założonych osiągnięć ucznia, rozumianych jako efekty kształcenia w zakresie wiadomości i umiejętności. Wskazano też przewidziane programem zajęcia terenowe.

1 Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz. U. z 2020 r. poz. 226 oraz z 2023 r., poz. 2005).

2 *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół*; Dz. U. z 2019 r., poz. 639 i *Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 6 lutego 2023 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół*; Dz. U. z 2023 r., poz. 277 oraz *OBWIESZCZENIE MINISTRA EDUKACJI z dnia 27 grudnia 2023 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół*. Dz. U. z 2023 r. poz. 80.

W **klasie 5** działy 1 i 3 pełnią głównie funkcje wprowadzające umiejętności na bazie poznawanych treści. Umiejętności te mają podstawowe znaczenie zarówno w edukacji geograficznej, jak i w życiu codziennym. Należą do nich m.in. korzystanie z map zróżnicowanych pod względem formy i treści, poszukiwanie i zrozumienie współzależności oraz analiza danych (w tym: klimatycznych) i wyciąganie wniosków na ich podstawie. Umiejętności te będą wykorzystywane i doskonalone w trakcie realizacji działu II (krajobrazy Polski) oraz IV (krajobrazy świata), a także w pozostałych klasach. Dział II i IV służą poznawaniu, opisywaniu i porównywaniu krajobrazów Polski – w tym najbliższej okolicy – oraz krajobrazów świata.

Program **klasy 6** w pierwszym dziale poświęconym ruchom Ziemi i ich następstwom oraz współrzednym geograficznym proponuje, podobnie jak działy 1 i 3 w klasie 5, nabycie wiedzy i umiejętności wykorzystywanych i rozwijanych przy realizacji kolejnych treści, w tej klasie i następnych klasach, a także w praktyce. Kolejne dwa działy dotyczą geografii regionalnej Europy (dział 2) oraz sąsiadów Polski (dział 3) i mają na celu poznanie geograficzne naszego kontynentu, a także rozwijanie myślenia przyczynowo-skutkowego, umiejętność dostrzegania zależności w relacjach między elementami środowiska przyrodniczego oraz zależności między przyrodą a człowiekiem (w tym gospodarka i życie społeczno-kulturowe).

Klasa 7 poświęcona jest geografii Polski (działy 1, 2, 3 i 4) ze szczególnym uwzględnieniem własnego regionu (dział 5) i małej ojczyzny (dział 6). Zagadnienia ogólne dotyczące środowiska przyrodniczego oraz społeczeństwa i gospodarki Polski (działy 1, 2 i 3) rozpatrywane są na tle Europy. Dział 4 dotyczy relacji między elementami środowiska geograficznego na wybranych przykładach z różnych obszarów Polski.

Klasa 8 w całości poświęcona jest geografii regionalnej świata i dotyczy wybranych regionów geograficznych oraz ich problemów, odpowiednio: dział 1 – Azji, dział 2 – Afryki, dział 3 – Ameryki Północnej i Południowej, dział 4 – Australii i Oceanii, dział 5 – obszarów okołobiegunowych.

Przewidywana liczba godzin na poszczególne działy i tematy (lekcje) w kolejnych klasach wraz z odniesieniem do podstawy programowej znajduje się w rozdziale IV. *Procedury osiągania celów* w tabeli 1. *Propozycja przydziału godzin na realizację materiału nauczania w klasach 5–8.*

W rozdziale V zaproponowano metody pomiaru osiągnięć uczniów, a w rozdziale VI podano propozycje literatury geograficznej, dydaktycznej i pedagogicznej, która może stanowić wsparcie dla nauczyciela (i ucznia) w procesie kształcenia.

Realizację programu wspiera **obudowa metodyczna** w postaci: zeszytu ćwiczeń i przewodnika metodycznego z materiałami dla nauczyciela – scenariuszami lekcji (do każdego scenariusza jest proponowana karta pracy; oprócz karty pracy podstawowej, także karta pracy z dostosowaniami – na stronie internetowej Wydawnictwa www.mac.pl w zakładce **MAC Akademia**). Tam znajdują się także zgodne z podstawą programową 2024 rozkłady materiału i wiele innych materiałów metodycznych, np. interaktywny atlas geograficzny, projekty edukacyjne oraz multibooki dla nauczycieli z oznaczeniem treści podręczników, które zgodnie z podstawą programową z 2024 r. są nieobowiązkowe. Multibooki zawierają galerie zdjęć, filmy i zadania interaktywne. W realizacji programu nauczania są pomocne także: Generator zestawów zadań – na stronie <https://generator-zadan.mac.pl/> oraz aplikacja Diagnostyka przedmiotowa – na stronie <https://www.mac.pl/diagnoza48>.

W podręczniku dostosowanym do programu zastosowano innowacyjne podejście w prezentowaniu i doborze treści. Pełni nie tylko funkcję informacyjną, ale także funkcje badawcze, transformacyjne, strukturyzujące oraz motywujące i samokształceniowe. Realizację tych funkcji wspiera:

- stosowanie metod kształcenia poszukującego i problemowe ujmowanie treści, poprzez:
 - wprowadzanie elementu: *Podejmij temat* (intrygujących pytań lub fotografii) na początku każdego tematu,
 - narrację „poszukującą”, ukazującą logiczny ciąg przyczynowo-skutkowy z wieloma pytaniami problemowymi,
 - liczne zadania i polecenia w każdym temacie, które mają stałe miejsce na stronie, odnoszą się do różnych źródeł wiedzy, mają zróżnicowany poziom trudności i formę, a dzięki bliskiej uczniowi tematyce pełnią funkcję motywującą do samodzielnych poszukiwań,
 - wprowadzenie niektórych zagadnień w formie algorytmów określonych działaniami zawierających zadania ze wzorem rozwiązania (w elementach *Krok po kroku* i *Przekonaj się* w podręczniku);
- skoncentrowanie lekcji na przewodnim zagadnieniu; logiczny układ treści, stały układ poszczególnych elementów na stronie, w temacie i w rozdziale;
- kształcenie obrazem – odpowiednio dobrany, liczny, pozostający w związku z tekstem materiał ilustracyjny (numeracja ilustracji);
- interaktywny, funkcjonalnie powiązany tekst;
- wykorzystanie map (papierowych i cyfrowych) w każdym temacie;
- poszukiwanie relacji między przyrodą a człowiekiem poprzez wprowadzenie elementów myślenia refleksyjnego.

Stałym, ciekawym dla ucznia pomysłem jest też wprowadzenie dodatkowych elementów (w wybranych działach lub tematach) zatytułowanych *Link do wiedzy* oraz *Więcej na temat*. Elementy te uzupełniają lub rozszerzają treści podstawy programowej i mają rozwijać zainteresowania uczniów oraz inspirować ich do szukania nowych informacji z zakresu treści geograficznych. Często wprowadzają korelację interdyscyplinarną, zwłaszcza *Link do wiedzy*. W wielu tematach pojawiają się krótkie informacje uzupełniające treści główne lekcji zatytułowane *Ciekawe!* Na końcu każdego tematu zamieszczono krótkie podsumowanie i pytania do lekcji, a na końcu każdego działu – *Podsumowanie*, w którym są zebrane wiadomości z danego działu oraz pytania sprawdzające.

Rozdział II. Cele kształcenia i wychowania

Zgodnie z obowiązującymi przepisami *Najważniejszym celem kształcenia w szkole podstawowej jest dbałość o integralny rozwój biologiczny, poznawczy, emocjonalny, społeczny i moralny ucznia*³.

Zadania szkoły, szczegółowe cele kształcenia ogólnego i wychowania w tym zakresie określa Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r.⁴ Są one obowiązkowe i zostały uwzględnione w proponowanym programie. Cele kształcenia ogólnego i zadania są także sformułowane w statutach szkół podstawowych, a cele wychowawcze – w szkolnych programach profilaktyczno-wychowawczych. *Działalność wychowawcza szkoły należy do podstawowych celów polityki oświatowej państwa. Wychowanie młodego pokolenia jest zadaniem rodziny i szkoły, (...). Zadaniem szkoły jest ukierunkowanie procesu wychowawczego na wartości, które wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny. Wychowanie ukierunkowane na wartości zakłada przede wszystkim podmiotowe traktowanie ucznia, a wartości skłaniają człowieka do podejmowania odpowiednich wyborów czy decyzji.*⁵ Nauczyciel realizujący proponowany program kształcenia geograficznego powinien dokonać stosownych porównań i – uwzględniając możliwości organizacyjne procesu dydaktycznego i wychowawczego w swojej szkole – dostosować wymagania edukacyjne do potrzeb psychofizycznych i możliwości swoich uczniów. Szkolny zestaw programów nauczania wraz z programem profilaktyczno-wychowawczym tworzą bowiem spójną całość, a ich realizacja jest zadaniem każdego nauczyciela. Nauczyciele prowadzą także działania opiekuńcze dostosowane do potrzeb szkoły.

Szkolne kształcenie geograficzne jest integralną częścią procesu kształcenia ogólnego i w tym kontekście nakreśla/doprecyzowuje swoje cele przedmiotowe. Wiązą się one z wartością geografii jako przedmiotu szkolnego integrującego różne dziedziny wiedzy. Takie holistyczne i relacyjne ujęcie sprzyja:

- wszechstronnemu rozwojowi ucznia,
- stworzeniu całościowego obrazu świata i kraju ojczystego, a przy tym łączeniu myślenia naukowego z refleksją nad dobrem, prawdą i pięknem,
- kształtowaniu świadomości własnej wartości oraz tożsamości terytorialnej w kontekście małej ojczyzny, regionu, kraju, kontynentu i świata,
- rozumieniu innych narodów i kultur bez obawy o utratę własnej tożsamości.

Cele kształcenia w zakresie wymagań ogólnych określone programem, to: cele poznawcze (w zakresie wiedzy geograficznej), cele dotyczące nabywanych umiejętności (w tym stosowania wiedzy w praktyce) oraz cele wychowawcze związane z kształtowaniem kompetencji społecznych (w tym postaw i wartości).

W wyniku realizacji programu *Geografia – program nauczania dla szkoły podstawowej* uczeń powinien:

A. zdobyć wiadomości w zakresie wiedzy geograficznej, tj.:

- 1) opanować podstawowe słownictwo geograficzne w celu opisywania oraz wyjaśniania występujących w środowisku geograficznym zjawisk i zachodzących w nim procesów;
- 2) poznać wybrane krajobrazy Polski i świata, ich główne cechy i składniki;
- 3) poznać główne cechy środowiska geograficznego Polski, własnego regionu oraz najbliższego otoczenia – „małej ojczyzny”, a także wybranych krajów i regionów Europy oraz świata;
- 4) poznać zróżnicowanie form działalności człowieka w środowisku, ich uwarunkowania i konsekwencje oraz dostrzeganie potrzeby racjonalnego gospodarowania zasobami przyrody;
- 5) rozumieć zróżnicowanie przyrodnicze, społeczno-gospodarcze i kulturowe świata;
- 6) identyfikować współzależności między składnikami środowiska przyrodniczego a elementami społeczno-gospodarczymi oraz związki i zależności w środowisku geograficznym w skali lokalnej, regionalnej i globalnej;
- 7) określać prawidłowości w zakresie przestrzennego zróżnicowania warunków środowiska przyrodniczego oraz życia i różnych form działalności człowieka;
- 8) integrować wiedzę przyrodniczą z wiedzą społeczno-ekonomiczną i humanistyczną.

3 Załącznik nr 1 do Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej Dz.U. z 2024, poz. 996.

4 Tamże.

5 Tamże, s. 9.

B. opanować umiejętności i stosować wiedzę w praktyce w zakresie:

- 1) prowadzenia obserwacji i pomiarów w terenie, analizowania pozyskanych danych i formułowania wniosków na ich podstawie;
- 2) korzystania z planów, map, fotografii, rysunków, wykresów, diagramów, danych statystycznych, tekstów źródłowych oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych w celu zdobywania, przetwarzania i prezentowania informacji geograficznych;
- 3) interpretowania map różnej treści;
- 4) określania związków i zależności między poszczególnymi elementami środowiska przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego, formułowanie twierdzeń na temat różnych prawidłowości, dokonywanie uogólnień;
- 5) oceniania zjawisk i procesów społeczno-kulturowych oraz gospodarczych zachodzących w Polsce i w różnych regionach świata;
- 6) stawiania pytań, formułowania hipotez oraz proponowania rozwiązań problemów dotyczących środowiska geograficznego;
- 7) podejmowania nowych wyzwań oraz racjonalnych działań prośrodowiskowych i społecznych;
- 8) rozwijania umiejętności percepcji przestrzeni i wyobraźni przestrzennej;
- 9) podejmowania konstruktywnej współpracy i rozwijania umiejętności komunikowania się z innymi;
- 10) wykorzystywania zdobytej wiedzy i umiejętności geograficznych w życiu codziennym.

C. kształtować swoje kompetencje społeczne, postawy i wartości przez:

- 1) rozpoznawanie swoich predyspozycji i talentów oraz rozwijanie pasji i zainteresowań geograficznych;
- 2) łączenie racjonalności naukowej z refleksją nad pięknem i harmonią świata przyrody oraz dziedzictwem kulturowym ludzkości;
- 3) przyjmowanie postawy szacunku do środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w nim;
- 4) rozwijanie w sobie poczucia tożsamości oraz wykazywanie postawy patriotycznej, wspólnotowej i obywatelskiej;
- 5) kształtowanie poczucia dumy z piękna ojczystej przyrody i dorobku narodu (różnych obiektów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego własnego regionu i Polski, krajobrazów Polski, walorów przyrodniczych, kulturowych, turystycznych oraz sukcesów polskiej nauki, kultury, sztuki i sportu, a także polskich przedsięwzięć na arenie międzynarodowej);
- 6) kształtowanie pozytywnych – emocjonalnych i duchowych – więzi z najbliższym otoczeniem, krajem ojczystym, a także z całą planetą Ziemią;
- 7) rozwijanie zdolności percepcji najbliższego otoczenia, rozumianego jako miejsce, z którym istnieje i rozwija się więź emocjonalna;
- 8) rozwijanie postawy współodpowiedzialności za stan środowiska geograficznego, kształtowanie ładu przestrzennego oraz przyszłego rozwoju społeczno-kulturowego i gospodarczego małej ojczyzny, własnego regionu i Polski;
- 9) przełamywanie stereotypów i kształtowanie postawy szacunku, zrozumienia, akceptacji i poszanowania innych kultur przy jednoczesnym zachowaniu poczucia wartości dziedzictwa kulturowego własnego narodu i własnej tożsamości.

Szczegółowe cele kształcenia, rozumiane jako efekty, do których należy dążyć, przedstawione są w rozdziale III. *Materiał nauczania (...)* w formie spodziewanych osiągnięć ucznia i są zgodne z treściami nauczania – wymaganiami szczegółowymi zawartymi w podstawie programowej.

Rozdział. III Materiał nauczania

Dział tematyczny programu	Temat lekcji	Osiągnięcia ucznia – efekty kształcenia w zakresie wiedzy i umiejętności zgodne z celami szczegółowymi	Propozycje rozszerzenia treści; działania dodatkowe, np. projekty edukacyjne
Klasa 5			
Mapy – najważniejsze źródła informacji geograficznej	Mapa – płaski, pomniejszony obraz Ziemi	Uczeń: • korzysta z legendy mapy do odczytywania informacji; • oblicza odległości między wybranymi obiektami na podstawie skali mapy; • wyjaśnia pojęcia: <i>skala mapy (liczbowa, mianowana, liniowa (podziałka liniowa), mapa turystyczna</i> i stosuje je w praktyce; • zamienia skalę liczbową na mianowaną, wykorzystuje podziałkę wsteczną do odczytywania odległości.	Ćwiczenia na mapach cyfrowych z wykorzystaniem aplikacji mobilnych i zajęć w terenie
	Ukształtowanie terenu na mapie	Uczeń: • czyta treść mapy Polski; • rozpoznaje na mapie składniki krajobrazu Polski, góry, wyżyny, niziny; • czyta treść mapy lub planu najbliższego otoczenia szkoły, wskazuje w terenie składniki środowiska geograficznego odczytane z mapy, zwraca uwagę na ukształtowanie terenu; • wyjaśnia pojęcia: <i>wysokość względna, wysokość bezwzględna, poziomica, depresja</i>, i stosuje je w praktyce, potrafi wskazać te elementy na modelu pagórka lub na rysunku oraz w terenie; • podaje różnice między mapą hipsometryczną a mapą ogólnogeograficzną; • oblicza wysokość względną oraz odczytuje wartości wysokości bezwzględnej na mapach poziomicowych.	
	Różnorodność krajobrazów Polski	Uczeń: • czyta treść mapy Polski; • rozpoznaje na mapie składniki krajobrazu Polski; • wskazuje na mapie położenie krain geograficznych Polski; • przedstawia główne cechy krajobrazów Polski oraz wykazuje ich zróżnicowanie; • rozpoznaje krajobrazy Polski na podstawie opisów oraz na filmach i ilustracjach; • przyjmuje postawę szacunku wobec środowiska przyrodniczego i kulturowego Polski; • wyjaśnia pojęcia: <i>krajobraz, kraina geograficzna, wyżyna, nizina, góry, mapa krajobrazowa</i> i stosuje je w praktyce; • wskazuje na mapie Polski przykłady krain geograficznych, przy tym potrafi je zaklasyfikować do odpowiedniej grupy (niziny, wyżyny, góry).	Link do wiedzy w podręczniku: <i>Zaskakujące krajobrazy Polski</i>

Mapy – najważniejsze źródła informacji geograficznej cd.	Ocena krajobrazu najbliższego otoczenia szkoły – zajęcia w terenie	Uczeń: • ocenia krajobraz najbliższego otoczenia szkoły pod względem jego piękna oraz ład i estetyki zagospodarowania; • czyta treść mapy lub planu najbliższego otoczenia szkoły, odczytane składniki odnosi do elementów środowiska geograficznego obserwowane w terenie, zwraca uwagę na ukształtowanie terenu; • przedstawia pozytywne i negatywne zmiany w krajobrazie najbliższej okolicy powstałe w wyniku działalności człowieka; • stosuje w praktyce metody oceny krajobrazu; • dostrzega swoją współodpowiedzialność za kształtowanie krajobrazu najbliższego otoczenia, jego piękno i funkcjonalność.	
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		
Krajobrazy Polski	Krajobraz wysokogórski – Tatry	Uczeń: • wskazuje na mapie Polski położenie Tatr; • przedstawia główne cechy krajobrazu wysokogórskiego; • rozpoznaje krajobraz wysokogórski na podstawie opisu, filmu lub na ilustracjach; • opisuje najważniejsze obiekty dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Tatr i Podhala, w tym: Tatrzański Park Narodowy; • przedstawia pozytywne i negatywne skutki działalności gospodarczej człowieka na terenie Tatr; • przyjmuje postawę szacunku wobec środowiska przyrodniczego i kulturowego Polski; • wyjaśnia pojęcia: <i>szczyt, wierzchołek, przełęcz, turnia, piętra roślinne, park narodowy</i> i stosuje je w praktyce.	<i>Skąły budujące Tatry – Tatry Wysokie i Tatry Zachodnie – dowolna forma prezentacji</i> Pojęcia: <i>grań, żleb</i>
	Krajobraz wyżynny – Wyżyna Krakowsko-Częstochowska	Uczeń: • wskazuje na mapie Wyżynę Krakowsko-Częstochowską; • przedstawia główne elementy krajobrazu wyżynny wapiennej; • rozpoznaje krajobraz wyżynny na podstawie opisów oraz na filmach lub na ilustracjach; • opisuje najważniejsze obiekty dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej oraz wskazuje je na mapie, np. Ojcowski Park Narodowy, Kraków, Częstochowa; • przyjmuje postawę szacunku wobec środowiska przyrodniczego i kulturowego Polski; • wyjaśnia pojęcia: <i>wapień, skamieniałość</i> i stosuje je w praktyce.	<i>Kras i formy krasowe – dowolna forma prezentacji</i>

Krajobrazy Polski cd.	Krajobraz nizinny – Nizina Mazowiecka	Uczeń: - wskazuje na mapie Nizinę Mazowiecką; - przedstawia główne cechy krajobrazu nizinnego; - rozpoznaje krajobraz nizinny na podstawie opisu, na filmach lub na ilustracjach; - opisuje zajęcia, tradycje rodzinne i zwyczaje mieszkańców Niziny Mazowieckiej; - opisuje najważniejsze obiekty dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Niziny Mazowieckiej oraz wskazuje je na mapie, w tym: Kampinoski Park Narodowy; - przyjmuje postawę szacunku wobec środowiska przyrodniczego i kulturowego Polski; - rozumie pojęcia: <i>równina, zakola rzeki, starorzecza</i> i stosuje je w praktyce.	Pojęcia: <i>meandry, wydma, łądogłód, lodowiec</i>
	Krajobraz pojezierny – Pojezierze Mazurskie	Uczeń: - wskazuje na mapie Pojezierze Mazurskie; - przedstawia cechy krajobrazu pasa pojezierzy; - rozpoznaje krajobraz pojezierny na podstawie opisów oraz na filmach i na ilustracjach; - opisuje najważniejsze obiekty dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Pojezierza Mazurskiego, wskazuje je na mapie; - przyjmuje postawę szacunku wobec środowiska przyrodniczego i kulturowego Polski; - wyjaśnia pojęcia: <i>lądogłód, lodowiec, jezioro</i>, umie się nimi posługiwać w praktyce.	Pojęcia: <i>morena, wzgórze morenowe, akumulacja</i>
	Krajobraz nadmorski – Półwysep Słowiński	Uczeń: - wskazuje na mapie Półwysep Słowiński; - przedstawia podstawowe cechy krajobrazu nadmorskiego; - rozpoznaje krajobraz nadmorski na podstawie opisów oraz na filmach lub na ilustracjach; - opisuje najważniejsze obiekty dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Półwypu Słowińskiego oraz wskazuje je na mapie, w tym: Słowiński Park Narodowy; - przyjmuje postawę szacunku wobec środowiska przyrodniczego i kulturowego Polski; - rozumie pojęcia: <i>brzeg niski, brzeg wysoki (klif), plaża, jezioro przybrzeżne, mierzeja</i>, i stosuje je w praktyce.	<i>Powstawanie jeziora przybrzeżnego, mierzei – dowolna forma prezentacji</i>
	Wielkomiejski krajobraz Warszawy	Uczeń: - wskazuje na mapie Warszawę; - przedstawia główne cechy krajobrazu wielkomiejskiego; - rozpoznaje krajobraz wielkomiejski na podstawie opisów oraz na filmach lub na ilustracjach; - opisuje najważniejsze obiekty dziedzictwa kulturowego Warszawy; - wyjaśnia pojęcia: <i>przedmieścia, centrum, dzielnica mieszkaniowa, dzielnica przemysłowa</i>.	Projekt (praca zespołowa): <i>Krajobraz najbliższego miasta w porównaniu do krajobrazu Warszawy</i> Pojęcie: <i>aglomeracja</i>

Krajobrazy Polski cd.	Miejsko-przemysłowy krajobraz Wyżyny Śląskiej	Uczeń: - wskazuje na mapie Wyżynę Śląską; - przedstawia główne cechy krajobrazu miejsko-przemysłowego; - rozpoznaje krajobraz miejsko-przemysłowy na podstawie opisów oraz na filmach lub na ilustracjach; - opisuje najważniejsze obiekty dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Wyżyny Śląskiej oraz wskazuje je na mapie; - wyjaśnia pojęcia: <i>przemysł, surowce (bogactwa) mineralne</i>.	<i>Hałdy i ich zagospodarowywanie</i> – dowolna forma prezentacji Pojęcie: <i>aglomeracja</i> <i>policentryczna</i>
	Rolniczy krajobraz Wyżyny Lubelskiej	Uczeń: - wskazuje na mapie Wyżynę Lubelską; - przedstawia główne cechy krajobrazu rolniczego i wiejskiego; - rozpoznaje krajobraz rolniczy i wiejski na podstawie opisów oraz na filmach lub na ilustracjach; - opisuje najważniejsze obiekty dziedzictwa kulturowego Wyżyny Lubelskiej oraz wskazuje je na mapie; - wyjaśnia pojęcia: <i>żyźność gleby, less, czarnoziem, wqówóz</i> oraz stosuje je w praktyce.	<i>Charakterystyka miast Wyżyny Lubelskiej: Lublin, Zamość, Nałęczów</i> – dowolna forma prezentacji
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		Projekt klasowy: <i>Najważniejsze obiekty dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Polski</i> – forma prezentacji, np. plakat prezentowany na forum szkoły
Łądy i oceany na Ziemi	Łądy i oceany na Ziemi. Model Ziemi	Uczeń: - wskazuje na globusie i mapie świata: bieguny, równik, południk zerowy i 180°, półkule, zwrotniki, koła podbiegunowe; - wymienia nazwy kontynentów i oceanów oraz wskazuje ich położenie na globusie i mapie świata oraz określa ich położenie względem równika i południka zerowego; - wyjaśnia pojęcia: <i>oś Ziemi, biegun północny, biegun południowy, równik, zwrotnik Raka, zwrotnik Koziorożca, koło podbiegunowe północne, koło podbiegunowe południowe, południk zerowy i południk 180°, noc polarna, dzień polarny</i>.	
	Wielkie podróże – odkrywanie lądów i oceanów	Uczeń: - wskazuje na mapie wielkie formy ukształtowania powierzchni Ziemi i morza na trasach pierwszych wypraw geograficznych; - omawia przyczyny i skutki pierwszych wypraw geograficznych; - porównuje wiedzę ludzi o świecie przed odkryciami geograficznymi i po tych odkryciach.	Projekty (praca zespołowa): <i>Polscy podróżnicy i ich dokonania</i> (współcześnie lub w przeszłości) <i>Stary Świat i Nowy Świat</i>

Łądy i oceany na Ziemi cd.	Jak pokazać klimat? – wykresy i mapy klimatyczne	Uczeń: • odczytuje wartości i opisuje przebieg temperatury powietrza oraz rozkład opadów atmosferycznych na podstawie klimatogramów i map klimatycznych; • wyjaśnia pojęcia: <i>klimat, strefa klimatyczna, średnia miesięczna/roczna temperatura powietrza, suma miesięczna/roczna opadów, amplituda temperatury powietrza, klimatogram, mapa opadów, mapa temperatury powietrza, mapa klimatyczna</i>; posługuje się nimi w praktyce.	Wyszukanie i analiza klimatogramu dla miejsca zamieszkania Link do wiedzy: <i>Świat w liczbach</i>
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		
Krajobrazy świata	Krajobrazy wilgotnego lasu równikowego i lasu strefy umiarkowanej	Uczeń: • przedstawia główne cechy krajobrazów: wilgotnego lasu równikowego, lasu strefy umiarkowanej i je porównuje; • rozpoznaje te krajobrazy na podstawie opisów, na filmach i na ilustracjach; • rozpoznaje rośliny i zwierzęta typowe dla wilgotnego lasu równikowego i lasu strefy umiarkowanej; • prezentuje niektóre przykłady budownictwa, sposobów gospodarowania, głównych zajęć mieszkańców obu krajobrazów; • wskazuje na mapie położenie krajobrazu wilgotnego lasu równikowego i lasu strefy umiarkowanej; • identyfikuje współzależności między składnikami omawianych krajobrazów a warunkami życia człowieka; • wskazuje zależności między położeniem obu krajobrazów na Ziemi, warunkami klimatycznymi a ich głównymi cechami; • wyjaśnia pojęcia: <i>wilgotny las równikowy, las wiecznie zielony</i>.	Projekty: <i>Epifity i ich przykłady</i> Mieszkańcy Amazonii Mieszkańcy kotliny Konga Mieszkańcy Nowej Gwinei Pojęcia: <i>las deszczowy, las tropikalny</i>
	Krajobrazy sawanny i stepu	Uczeń: • przedstawia główne cechy krajobrazów sawanny i stepów oraz je porównuje; • rozpoznaje krajobrazy sawanny i stepu na podstawie opisów, na filmach i na ilustracjach; • rozpoznaje rośliny i zwierzęta typowe dla sawanny i stepów; • prezentuje niektóre przykłady budownictwa, sposobów gospodarowania, głównych zajęć mieszkańców na sawannie i na stepach; • wskazuje na mapie położenie krajobrazów sawanny i stepów; • identyfikuje współzależności między składnikami omawianych krajobrazów i warunkami życia człowieka; • wskazuje zależności między położeniem wybranych krajobrazów na Ziemi, warunkami klimatycznymi a głównymi cechami krajobrazów; • wyjaśnia pojęcia: <i>step, sawanna, koczownictwo</i> i stosuje je w praktyce.	Pojęcia: <i>preria, pampa, nomadzi</i> Projekt: <i>Sawanna jako przyrodnicza atrakcja turystyczna</i>

Krajobrazy świata cd.	Krajobrazy pustyni gorącej i pustyni lodowej	Uczeń: • przedstawia główne cechy krajobrazów pustyni gorącej i pustyni lodowej i je porównuje; • rozpoznaje krajobrazy pustyni gorącej i pustyni lodowej na podstawie opisów, na filmach i na ilustracjach; • rozpoznaje rośliny i zwierzęta typowe dla pustyni gorącej (oazy) i pustyni lodowej; • prezentuje niektóre przykłady sposobów gospodarowania i głównych zajęć mieszkańców obrzeży pustyni i oaz; • podaje status Antarktydy; • wskazuje na mapie położenie krajobrazów pustyni lodowej i pustyni gorącej; • identyfikuje współzależności między składnikami krajobrazów pustyni gorącej i pustyni lodowej a warunkami życia człowieka; • wskazuje zależności między położeniem wybranych krajobrazów na Ziemi, warunkami klimatycznymi a głównymi cechami krajobrazów; • wyjaśnia pojęcia: <i>pustynia, pustynia gorąca, pustynia lodowa, oaza, dzień polarny, noc polarna</i>.	Projekt: <i>Pochodzenie nazw: Arktyka, Antarktyka,</i> Pojęcia: <i>Antarktyda, Inuici, nomadzi</i>
	Krajobrazy tajgi i tundry	Uczeń: • przedstawia główne cechy krajobrazów tajgi i tundry, porównuje je oraz rozpoznaje na podstawie opisów, na filmach i na ilustracjach; • rozpoznaje rośliny i zwierzęta typowe dla krajobrazów tajgi i tundry; • omawia wybrane przykłady budownictwa, sposobów gospodarowania, głównych zajęć mieszkańców tajgi i tundry; • wskazuje na mapie położenie tajgi i tundry; • identyfikuje współzależności między składnikami omawianych krajobrazów a warunkami życia człowieka; • ustala zależności między położeniem tajgi i tundry na Ziemi, warunkami klimatycznymi a głównymi cechami tych krajobrazów; • wyjaśnia pojęcia: <i>tajga, tundra, wieloletnia zmarzlina</i>.	Projekt (praca zespołowa): <i>Przystosowania roślin i zwierząt do życia w tundrze</i>
	Krajobraz śródziemnomorski	Uczeń: • przedstawia główne cechy krajobrazu śródziemnomorskiego oraz rozpoznaje go na podstawie opisów, na filmach i na ilustracjach; • rozpoznaje rośliny i zwierzęta typowe dla krajobrazu śródziemnomorskiego; • prezentuje niektóre przykłady budownictwa, sposobów gospodarowania, głównych zajęć mieszkańców krajobrazu śródziemnomorskiego; • wskazuje na mapie położenie krajobrazów śródziemnomorskiego; • identyfikuje współzależności między składnikami krajobrazu a warunkami życia człowieka; • podaje przykłady zależności między położeniem krajobrazu śródziemnomorskiego na Ziemi, warunkami klimatycznymi a cechami tego krajobrazu • wyjaśnia pojęcia: <i>krajobraz śródziemnomorski, makia</i>.	Projekt: <i>Dieta mieszkańców krajów śródziemnomorskich i jej wpływ na zdrowie i długość życia</i>

Krajobrazy świata cd.	Krajobraz wysokogórski Himalajów	Uczeń: • przedstawia główne cechy wysokogórskiego krajobrazu Himalajów oraz innych wysokich gór na świecie; • rozpoznaje krajobraz wysokogórski na podstawie opisów, na filmach i na ilustracjach; • rozpoznaje rośliny i zwierzęta typowe dla krajobrazów wysokogórskich; • podaje niektóre przykłady budownictwa, sposobów gospodarowania, głównych zajęć mieszkańców Himalajów (Szerpowie); • wskazuje na mapie położenie krajobrazu wysokogórskiego Himalajów; • wskazuje współzależności między składnikami krajobrazu wysokogórskiego a warunkami życia człowieka; • podaje zależności między położeniem wybranych krajobrazów na Ziemi, warunkami klimatycznymi a głównymi cechami krajobrazów; • wyjaśnia pojęcia: <i>lodowiec górski</i>, <i>granica wiecznego śniegu</i>, <i>himalaiści</i> i stosuje je w praktyce.	Link do wiedzy: <i>Śnieżni wojownicy</i>
	Strefowość a piętrowość klimatyczno-roślinna na świecie	Uczeń: • omawia strefowość klimatyczną i roślinną na podstawie map tematycznych; • przedstawia główne cechy i porównuje poznawane krajobrazy świata oraz rozpoznaje je na podstawie opisów, na filmach i na ilustracjach; • wykazuje związek między strefowością a piętrowością klimatyczno-roślinną na świecie; • wyjaśnia pojęcia: <i>krajobraz strefowy</i>, <i>krajobraz astrefowy</i>, <i>strefa krajobrazowa</i>, <i>strefa klimatyczna</i>, <i>strefa roślinna</i>.	Projekt: <i>Jeden dzień / rok życia dziecka w dowolnie wybranym miejscu na Ziemi</i>
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		

Klasa 6			
Ruchy Ziemi i współrzędne geograficzne	Ziemia w Układzie Słonecznym	Uczeń: - określa miejsce Ziemi w Układzie Słonecznym; - porównuje wyniki uzyskane w różnych porach dnia i roku; - omawia widomą wędrówkę Słońca po niebie w cyklu dobowym; - wyjaśnia pojęcia: <i>planeta, gwiazda, galaktyka, orbita, teoria heliocentryczna, teoria geocentryczna</i>.	Wykonanie pomiaru wysokości Słońca nad widnokresem Projekt: <i>Model Układu Słonecznego</i>
	Ruch obrotowy i jego następstwa	Uczeń: - demonstruje z użyciem modeli (np. globusa lub tellurium) ruch obrotowy Ziemi, określa jego kierunek, czas trwania, miejsca wschodu i zachodu Słońca oraz południa słonecznego; - wyjaśnia związek między ruchem obrotowym a widomą (pozorną) wędrówką Słońca; w tym omawia górowanie Słońca, istnienie dnia i nocy, dobowy rytm życia człowieka i przyrody, występowanie stref czasowych; - wyjaśnia, dlaczego w Polsce Słońce nie góruje w zenicie; - wyjaśnia pojęcia: <i>ruch obrotowy, zenit, górowanie Słońca, strefy czasowe, czas uniwersalny, czas środkowoeuropejski</i>.	<i>Czas letni i zimowy w Polsce</i> – dowolna forma prezentacji
	Ruch obiegowy i jego następstwa	Uczeń: - demonstruje z użyciem modeli (np. tellurium lub globusów) ruch obiegowy Ziemi; - przedstawia zmiany oświetlenia Ziemi w pierwszych dniach astronomicznych pór roku; - omawia zależność ruchu obiegowego Ziemi z cykliczną zmianą pór roku; - wyjaśnia pojęcia: <i>ruch obiegowy, rok kalendarzowy, rok przestępny, pierwsze dni astronomicznych pór roku</i>.	
	Strefy oświetlenia Ziemi i strefy klimatyczno-krajobrazowe	Uczeń: - wyказuje związek między ruchem obiegowym Ziemi a strefami oświetlenia oraz strefowym zróżnicowaniem klimatu i krajobrazów na Ziemi; - wskazuje zależność między położeniem wybranych krajobrazów na Ziemi, warunkami klimatycznymi a głównymi cechami krajobrazów; - wyjaśnia zależność między ruchem obiegowym a długością dnia i nocy w różnych strefach geograficznych (dzień polarny, noc polarna) - wyjaśnia pojęcie: <i>strefy oświetlenia Ziemi</i>, i podaje nazwy tych stref.	

Ruchy Ziemi i współrzędne geograficzne cd.	Szerokość geograficzna	Uczeń: • wyjaśnia pojęcie: <i>współrzędne geograficzne</i>; • określa, jaką wartość może mieć szerokość geograficzna; • określa kierunki długości geograficznej; • podaje szerokość geograficzną wybranych równoleżników – zwrotników, kół podbiegunowych, równika; • odczytuje wartość szerokości geograficznych wybranych punktów na globusie i na mapie; • stosuje w praktyce pojęcie: <i>szerokość geograficzna</i>.	
	Długość geograficzna	Uczeń: • wyjaśnia pojęcie: <i>współrzędne geograficzne</i>; • określa, jakie wartości może mieć długość geograficzna; • określa kierunki długości geograficznej; • odczytuje wartość długości geograficznej wybranych punktów na globusie i na mapie; • na podstawie podanych współrzędnych geograficznych wskazuje położenie punktów i obszarów na mapach w różnych skalach; • wyznacza w terenie współrzędne dowolnych punktów (za pomocą mapy lub GPS); • stosuje w praktyce pojęcie: <i>długość geograficzna</i>; • wyjaśnia rolę zastosowania współrzędnych geograficznych w praktyce.	
	Rozciągłość równoleżnikowa i rozciągłość południkowa	Uczeń: • wyjaśnia pojęcia: <i>rozciągłość południkowa</i> i <i>rozciągłość równoleżnikowa</i>; • oblicza rozciągłość południkową i równoleżnikową wybranych obszarów na Ziemi; • odczytuje współrzędne geograficzne na globusie i na mapach; • stosuje w praktyce pojęcia: <i>szerokość geograficzna</i> i <i>długość geograficzna</i>, <i>rozciągłość południkowa</i> i <i>rozciągłość równoleżnikowa</i>, <i>siatka geograficzna</i>, <i>siatka kartograficzna</i>.	
	Wyznaczanie współrzędnych geograficznych i pomiar wysokości Słońca (lekcja w terenie)	Uczeń: • mierzy wysokość Słońca w trakcie zajęć w terenie oraz porównuje wyniki uzyskane w różnych porach dnia i roku; • analizuje mapę topograficzną własnego regionu; • wyznacza w terenie współrzędne dowolnych punktów (za pomocą mapy lub GPS); • podaje, jakie jest znaczenie nawigacji satelitarnej w określaniu położenia i współrzędnych geograficznych, stosuje w praktyce urządzenia lokalizacyjne.	Projekt (praca zespołowa): <i>Tablica przyszkolna z lokalnymi współrzędnymi i współrzędnymi wybranych miejscowości w Polsce lub na świecie</i> (np. szkół, miast, gmin partnerskich)
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		

Geografia Europy	Położenie, granice i ukształtowanie powierzchni Europy	Uczeń: • charakteryzuje położenie, przebieg granic oraz linii brzegowej Europy; • charakteryzuje ukształtowanie powierzchni Europy; • wskazuje na mapie najważniejsze formy ukształtowania powierzchni Europy; • wyjaśnia wpływ ruchów górotwórczych na ukształtowanie powierzchni Europy; • wyjaśnia pojęcia: <i>cieśnina, przylądek, półwysep, wyspa, archipelag, linia brzegowa, ruchy górotwórcze, fałdowanie</i>.	Pojęcia: <i>rozwinięta / nierozwinięta linia brzegowa, fiordy, szkiery, wybrzeże dalmatyńskie, wybrzeże riasowe</i> <i>Wpływ procesów niszczenia i akumulacji na typ wybrzeża – dowolna forma prezentacji</i> Pojęcie: <i>orogeneza</i>
	Klimat Europy	Uczeń: • przedstawia zróżnicowanie klimatyczne Europy oraz czynniki, które o tym decydują; • odczytuje i porównuje informacje dotyczące wielkości, przebiegu temperatury powietrza, sum opadów atmosferycznych przedstawione na diagramach klimatycznych oraz w tabelach; • opisuje na podstawie mapy zasięg stref i typów klimatu w Europie; • omawia czynniki mające wpływ na klimat Europy; • wyjaśnia pojęcia: <i>prąd morski, typ klimatu, kontynentalizm, amplituda temperatury powietrza, przejściowość klimatu</i>.	
	Islandia – wyspa wulkanów i trzęsień ziemi	Uczeń: • na przykładzie Islandii określa związek między położeniem obszaru na granicy płyt litosfery a występowaniem wulkanów i trzęsień ziemi; • wskazuje położenie Islandii na mapie Europy; • analizuje zalety i wady izolacji wyspy; • wyjaśnia pojęcia: <i>wulkan, trzęsienie ziemi, płyty litosfery, magma, lawa, gejzer</i>.	
	Podział polityczny Europy i kraje członkowskie UE	Uczeń: • przedstawia podział polityczny Europy oraz rolę Unii Europejskiej w przemianach społecznych i gospodarczych kontynentu; • przyjmuje postawę szacunku do innych kultur przy zachowaniu poczucia wartości dziedzictwa kulturowego własnego kontynentu; • wyjaśnia pojęcia: <i>Unia Europejska, strefa Schengen</i>.	
	Problemy demograficzne współczesnej Europy	Uczeń: • wyjaśnia rozmieszczenie ludności oraz główne przyczyny i skutki starzenia się społeczeństw w Europie; • ocenia społeczno-ekonomiczne i kulturowe konsekwencje migracji na obszarze Europy; • przyjmuje postawę szacunku i zrozumienia innych kultur przy zachowaniu poczucia wartości dziedzictwa kulturowego własnego kraju; • wyjaśnia pojęcia: <i>przyrost naturalny, przyrost rzeczywisty, imigracja, emigracja, saldo migracji, starzenie się ludności</i>.	

Geografia Europy cd.	Europejskie metropolie – podobieństwa i różnice	Uczeń: - określa podobieństwa i różnice między wielkimi miastami Europy Londynem a Paryżem; - omawia układ urbanistyczny Paryża i Londynu; - wyjaśnia przyczyny i konsekwencje zróżnicowania demograficznego europejskich metropolii; - przedstawia główne cechy położenia, wielkości i układu przestrzennego Londynu i Paryża; - wykazuje pozytywne i negatywne skutki życia ludności w wielkim mieście; - wyjaśnia pojęcia: <i>urbanizacja, metropolia, aglomeracja</i>.	<i>Aglomeracje monocentryczna i policentryczna – dowolna forma prezentacji</i> Projekt prezentujący wybrane metropolie Europy – klasowy poster lub prezentacja multimedialna
	Nowoczesny przemysł i usługi we Francji	Uczeń: - podaje znaczenie nowoczesnego przemysłu i usług w gospodarce na przykładzie Francji; - wykazuje związek między cechami środowiska przyrodniczego a wykorzystaniem różnych źródeł energii we Francji; - wyjaśnia pojęcia: <i>nowoczesne technologie, źródła energii</i>.	
	Zróżnicowanie źródeł energii w krajach europejskich	Uczeń: - wykazuje związek między cechami środowiska przyrodniczego wybranych krajów Europy a wykorzystaniem różnych źródeł energii; - wskazuje państwa wykorzystujące surowce odnawialne, nieodnawialne, a także energetykę jądrową; - wyszukuje i prezentuje informacje o skutkach wykorzystywania różnych źródeł energii dla środowiska geograficznego - wyjaśnia pojęcia: <i>surowce odnawialne, surowce nieodnawialne, alternatywne źródła energii, energia geotermalna</i> i stosuje je w praktyce.	
	Turystyka w Europie Południowej	Uczeń: - wykazuje związki między rozwojem turystyki w Europie Południowej a warunkami przyrodniczymi oraz dziedzictwem kultury śródziemnomorskiej; - ukazuje powiązanie między klimatem a rozwojem turystyki; - wymienia atrakcje przyrodnicze i historyczne krajów Europy Południowej; - określa korzyści i zagrożenia wynikające z dużego ruchu turystycznego w Europie Południowej; - wyjaśnia pojęcia: <i>infrastruktura turystyczna, walory turystyczne, walory kulturowe, walory przyrodnicze</i>.	Projekt, plakat lub prezentacja multimedialna (praca zespołowa): <i>Atrakcje turystyczne wybranego regionu Europy Południowej</i>
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		

Sąsiedzi Polski	Przemiany przemysłu w Niemczech	Uczeń: • charakteryzuje przemiany struktury przemysłu w Niemczech na przykładzie Nadrenii Północnej-Westfalii; • omawia ekonomiczne i społeczne skutki restrukturyzacji przemysłu; • rozumie różnicę między obecną i dawną strukturą przemysłu w Niemczech; • wskazuje na potrzebę kształtowania dobrych relacji Polski z Niemcami; • wyjaśnia pojęcia: <i>restrukturyzacja przemysłu, modernizacja przemysłu</i>.	
	Dziedzictwo kulturowe Litwy i Białorusi	Uczeń: • wskazuje na mapie, a następnie opisuje położenie geograficzne Białorusi i Litwy; • charakteryzuje i porównuje środowisko geograficzne Białorusi i Litwy; • przedstawia wybrane walory środowiska przyrodniczego i kulturowego Litwy i Białorusi; • charakteryzuje relacje Polski z Białorusią i Litwą.	
	Środowisko przyrodnicze i atrakcje turystyczne Czech i Słowacji	Uczeń: • wskazuje na mapie i opisuje położenie geograficzne Czech i Słowacji; • porównuje, na podstawie map, środowisko przyrodnicze i kulturowe Czech i Słowacji; • przedstawia przykłady atrakcji turystycznych Czech i Słowacji; • charakteryzuje relacje Polski z jej południowymi sąsiadami; • wyjaśnia pojęcia: <i>walory turystyczne, walory kulturowe, walory przyrodnicze</i>.	
	Problemy polityczne, społeczne i gospodarcze Ukrainy	Uczeń: • wskazuje na mapie Ukrainę i opisuje jej położenie geograficzne; • omawia problemy polityczne, społeczne i gospodarcze Ukrainy; • charakteryzuje relacje Polski z Ukrainą; • wyjaśnia pojęcie: <i>aneksja Krymu</i>.	
	Zróżnicowanie przyrodnicze i społeczno-gospodarcze Rosji	Uczeń: • wskazuje na mapie i opisuje położenie geograficzne Rosji; • wykazuje zróżnicowanie środowiska przyrodniczego Rosji; • uzasadnia potrzebę kształtowania dobrych relacji Polski z Rosją; • wyjaśnia pojęcia: <i>Syberia, tajga, tundra</i>.	
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		

Klasa 7			
Środowisko przyrodnicze Polski na tle Europy	Położenie geograficzne Polski	Uczeń: - określa położenie fizycznogeograficzne i polityczne Polski; - wskazuje na mapie przebieg jej granic (w tym morskich wód wewnętrznych); - odczytuje szerokość i długość geograficzną wybranych punktów na mapie Polski i Europy; - na podstawie podanych współrzędnych geograficznych wskazuje skrajne punkty Polski i Europy oraz wyjaśnia konsekwencje rozciągłości południkowej i równoleżnikowej ich obszarów; - wyjaśnia pojęcia: <i>rozciągłość południkowa</i> i <i>rozciągłość równoleżnikowa</i> na przykładzie Polski.	
	Ukształtowanie powierzchni Polski	Uczeń: - przedstawia wpływ ruchów górotwórczych w Europie na ukształtowanie powierzchni Polski; - prezentuje przykłady gór wysokich, średnich i niskich oraz ich podaje ich wiek względny; - omawia, jak zlodowacenia wpłynęły na ukształtowanie powierzchni Polski; - podaje przykłady form krajobrazu polodowcowego; - wyjaśnia pojęcia: <i>zlodowacenia, morena, pradolina, sandry, głązy narzutowe, ruchy górotwórcze/ fałdowanie, wiek względny skał i gór, przeszłość geologiczna</i>.	Projekt: <i>Jak kształtował się krajobraz naturalny naszego regionu/ naszej okolicy?</i> (główne czynniki, etapy zmian) Pojęcia: <i>krajobraz glacialny (staroglacjalny, młodoglacjalny); erozja, akumulacja, wietrzenie mrozowe, orogeneza</i> <i>Tabela stratygraficzna – dowolna forma prezentacji</i>
	Prześciowość klimatu Polski	Uczeń: - wymienia główne czynniki kształtujące klimat Polski; - charakteryzuje elementy klimatu Polski oraz długość okresu wegetacyjnego; - wyszukuje i prezentuje informacje z zakresu prognozowania pogody i zmian klimatu Polski; - wyjaśnia wpływ zmienności pogody w Polsce na rolnictwo, transport i turystykę; - wyjaśnia pojęcia: <i>okres wegetacyjny, przejściowość klimatu, amplituda temperatury powietrza, masy powietrza, wiatr halny, bryza</i>.	<i>Cyrkulacja atmosferyczna – dowolna forma prezentacji</i>
	Główne rzeki Polski i ich systemy na tle rzek Europy	Uczeń: - opisuje walory przyrodnicze Wisły i Odry; - charakteryzuje systemy rzeczne obu tych rzek; - porównuje system rzeczny Wisły i Odry; - wyjaśnia pojęcia: <i>dorzecze, dział wód, zlewisko, system rzeczny</i>.	
	Główne typy gleb w Polsce	Uczeń: - wymienia podstawowe poziomy glebowe; - wyjaśnia sposób powstawania gleby; - wyróżnia najważniejsze cechy gleb charakterystycznych dla obszaru Polski, wskazuje ich rozmieszczenie na mapie Polski oraz ocenia przydatność rolniczą; - wyjaśnia pojęcia: <i>pedosfera, proces glebotwórczy, erozja gleby</i>.	<i>Klasy bonitacyjne gleb Polski – dowolna forma prezentacji</i>

Środowisko przyrodnicze Polski na tle Europy cd.	Różnorodność lasów w Polsce	Uczeń: - rozróżnia typy lasów w Polsce (na podstawie filmu, ilustracji lub w terenie); - określa rolę lasów dla przyrody i człowieka; - określa, skąd płyną zagrożenia dla lasów, jakie są tego przyczyny i proponuje sposoby zapobiegania tym zagrożeniom; - przyjmuje postawę współodpowiedzialności za stan środowiska przyrodniczego Polski; - wyjaśnia pojęcia: <i>lesistość (wskaźnik lesistości), bory, grądy, olsy, tęgi</i>.	Gospodarka drzewna – konieczność pozyskiwania drewna – dowolna forma prezentacji
	Formy ochrony przyrody w Polsce	Uczeń: - wymienia formy ochrony przyrody w Polsce; - wskazuje na mapie parki narodowe oraz podaje przykłady rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych i pomników przyrody występujących na obszarze jego regionu; - podaje argumenty za koniecznością zachowania walorów dziedzictwa przyrodniczego. - omawia walory przyrodnicze wybranych terenów chronionych w najbliższej okolicy.	Omawia walory przyrodnicze wybranych terenów chronionych w najbliższej okolicy Charakteryzuje formy ochrony przyrody w Polsce, takie jak <i>park narodowy, park krajobrazowy, rezerwat przyrody, pomnik przyrody, ochrona gatunkowa roślin i zwierząt</i>
	Surowce mineralne Polski	Uczeń: - wskazuje na mapie rozmieszczenie głównych surowców mineralnych Polski; - omawia znaczenie gospodarcze surowców mineralnych Polski; - wskazuje na mapie miejsca wydobywania poszczególnych surowców mineralnych; - podaje podział surowców mineralnych ze względu na ich wykorzystanie; - wyjaśnia pojęcia: <i>surowce energetyczne, surowce metaliczne, chemiczne, skalne</i>.	Projekt: <i>Surowce mineralne eksploatowane (lub możliwe do eksploatacji) w najbliższej okolicy</i>
	Morze Bałtyckie	Uczeń: - opisuje z pomocą mapy położenie Morza Bałtyckiego; - potrafi wyjaśnić różnice między morzem a oceanem; - przedstawia główne cechy środowiska przyrodniczego Morza Bałtyckiego oraz przyczyny degradacji jego wód; - omawia znaczenie gospodarcze Morza Bałtyckiego; - wyjaśnia pojęcia: <i>mierzeja, klif, degradacja wód, zatoka, cieśnina</i>.	
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		

Społeczeństwo Polski na tle Europy	Podział administracyjny Polski	Uczeń: - wskazuje na mapie województwa i ich stolice; - wymienia jednostki administracyjne w Polsce; - określa położenie swojej miejscowości w podziale administracyjnym; - wyjaśnia pojęcie: <i>podział administracyjny</i>.	
	Ludność Polski, rozmieszczenie i gęstość zaludnienia	Uczeń: - wyjaśnia zróżnicowanie gęstości zaludnienia na obszarze Polski na podstawie map tematycznych; - podaje przyczyny nierównomiernego zaludnienia Polski; - wymienia obszary Polski o małym zaludnieniu; - wyjaśnia pojęcie: <i>gęstość zaludnienia</i>.	
	Zmiany liczby ludności Polski i Europy po 1945 r.	Uczeń: - wymienia przyczyny strat w liczbie ludności; - analizuje przyczyny zmian liczby ludności Polski; - analizuje zmiany liczby ludności Polski i Europy po 1945 r. na podstawie danych statystycznych; - podaje czynniki wzrostu liczby ludności Polski po II wojnie światowej; - wyjaśnia pojęcia: <i>przyrost naturalny, współczynnik przyrostu naturalnego, migracja, emigracja, imigracja, saldo migracji, przyrost rzeczywisty</i>.	Pojęcia: <i>repatriacja, reemigracja</i>
	Struktura wieku i płci ludności Polski	Uczeń: - charakteryzuje strukturę płci i wieku ludności Polski na podstawie piramidy płci i wieku; - opisuje, korzystając z piramidy płci i wieku, strukturę ludności w Polsce; - wyjaśnia przyczyny starzenia się społeczeństwa; - wyjaśnia pojęcia: <i>wiek przedprodukcyjny, wiek produkcyjny i wiek poprodukcyjny, starzenie się społeczeństwa</i>.	
	Migracje Polaków na tle współczesnych ruchów migracyjnych w Europie	Uczeń: - formułuje hipotezy dotyczące przyczyn i skutków migracji zagranicznych w Polsce; - wymienia przyczyny wpływające na ruchy migracyjne w przeszłości i obecnie; - opisuje główne ruchy migracyjne po II wojnie światowej, w tym w ostatnich latach; - podaje, jakie skutki mogą spowodować aktualne ruchy migracyjne w Polsce (emigracja lub imigracja); - wyjaśnia pojęcia: <i>migracja, emigracja, imigracja, saldo migracji, Polonia</i>.	
	Zmiany przyrostu naturalnego i rzeczywistego w Polsce i w wybranych krajach Europy	Uczeń: - porównuje zmiany przyrostu naturalnego i rzeczywistego ludności w Polsce i w wybranych krajach Europy; - oblicza saldo migracji i go interpretuje; - oblicza przyrost naturalny, rzeczywisty ludności i go interpretuje; - opisuje wpływ ruchów migracyjnych na liczbę ludności Polski; - wyjaśnia pojęcia: <i>przyrost naturalny, saldo migracji, przyrost rzeczywisty</i>.	Pojęcie: <i>depopulacja</i>

Społeczeństwo Polski na tle Europy cd.	Struktura ludności Polski i wybranych państw europejskich	Uczeń: • porównuje i wyjaśnia zróżnicowanie narodowościowe, etniczne i wyznaniowe ludności Polski; • omawia znaczenie obecności mniejszości narodowych w kontekście historii Polski; • wykazuje na konieczność tolerancji wobec grup zróżnicowanych pod względem narodowym, religijnym i etnicznym w Polsce oraz współdziałania z nimi; • wyjaśnia pojęcia: <i>mniejszość narodowa, mniejszość etniczna</i>.	Projekty (praca zespołowa): <i>Słownik lokalnej gwary / języka regionalnego</i> <i>Elementy kultury, sztuki, tradycji wyróżniające naszą społeczność</i>
	Wpływ sektorów gospodarki na rozwój Polski i wybranych państw europejskich	Uczeń: • wykazuje znaczenie poszczególnych sektorów gospodarki w rozwoju kraju; • określa różnice struktury zatrudnienia ludności w Polsce i w wybranych państwach europejskich; • wyjaśnia pojęcia: <i>sektory gospodarki (I, II, III) – rolnictwo, przemysł, usługi</i>.	<i>Sektor IV (usługi zaawansowane, sektor kreatywny) – dowolna forma prezentacji</i>
	Poziom urbanizacji w Polsce i w Europie	Uczeń: • wyjaśnia pojęcie: <i>urbanizacja</i>; • analizuje poziom urbanizacji w Polsce i Europie, rozmieszczenie i wielkość miast w Polsce; • identyfikuje przyczyny i skutki rozwoju największych polskich miast; • wykazuje pozytywne i negatywne skutki życia ludności w wielkim mieście; • wyjaśnia pojęcia: <i>urbanizacja, stopień urbanizacji, aglomeracja monocentryczna, aglomeracja policentryczna</i>.	
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		
Gospodarka Polski na tle Europy	Warunki rozwoju rolnictwa w Polsce	Uczeń: • opisuje warunki przyrodnicze i pozaprzyrodnicze rozwoju rolnictwa w Polsce; • wskazuje na przykładach wpływ poszczególnych czynników na rozwój rolnictwa w różnych rejonach Polski; • ocenia uwarunkowania pozaprzyrodnicze rozwoju rolnictwa w Polsce; • wyjaśnia pojęcia: <i>mechanizacja, chemizacja, okres wegetacyjny; dopłaty bezpośrednie ze środków UE</i>.	Pojęcie: <i>cień opadowy</i>
	Zróżnicowanie upraw i chowu zwierząt w Polsce	Uczeń: • na podstawie map przedstawia przestrzenne zróżnicowanie głównych upraw i chowu zwierząt w Polsce oraz ich znaczenie gospodarcze; • wymienia najważniejsze rośliny uprawne oraz zwierzęta, których chów jest prowadzony w Polsce; • wyjaśnia, od czego zależy rozmieszczenie upraw roślin i chowu zwierząt; • wyjaśnia pojęcia: <i>użytki rolne, grunty orne, plony, zbiory, pogłowie zwierząt</i>.	Projekt z wykorzystaniem danych statystycznych: <i>Miejsce Polski w Europie i na świecie w zbiorach wybranych upraw (np. żyta, ziemniaków, owoców jagodowych, jabłek)</i>

Gospodarka Polski na tle Europy cd.	Zmiany w strukturze przemysłu Polski	Uczeń: - wymienia działy gospodarki narodowej; - omawia czynniki, które wpłynęły na zmianę struktury przemysłu w Polsce; - wyjaśnia przyczyny zmian w strukturze przemysłu Polski; - określa poziom rozwoju przemysłu Polski; - wyjaśnia pojęcia: <i>restrukturyzacja, prywatyzacja, reprivatyzacja</i>.	
	Zróżnicowanie usług i ich rola w rozwoju gospodarki	Uczeń: - podaje przykłady różnych rodzajów usług w Polsce; - wymienia działy usług; - wyjaśnia pojęcia: <i>usługi, komunikacja, transport, łączność</i>; - wymienia nazwy usług, które zanikają, oraz takich, które się rozwijają; - wymienia rodzaje usług ze względu na ich przeznaczenie.	Projekt: <i>Mapa lokalnych punktów usługowych</i>
	Rozwój komunikacji w Polsce	Uczeń: - omawia rolę komunikacji we współczesnym świecie; - określa znaczenie internetu w komunikacji we współczesnym świecie; - omawia potrzebę modernizacji komunikacji; - podaje udział poszczególnych rodzajów transportu w przewozach ładunków i pasażerów; - omawia znaczenie usług w funkcjonowaniu państwa – rozróżnia rodzaje transportu lądowego; - wyjaśnia pojęcia: <i>transport, łączność, komunikacja, logistyka, internet, cyberbezpieczeństwo</i>.	
	Walory turystyczne Polski	Uczeń: - charakteryzuje na przykładach walory turystyczne Polski oraz wybrane obiekty z listy światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego ludzkości położone w Polsce; - prezentuje atrakcyjność wybranych regionów turystycznych Polski; - wymienia najcenniejsze walory przyrodnicze i antropogeniczne własnego województwa; - wyjaśnia pojęcia: <i>UNESCO, dziedzictwo kulturowe, dziedzictwo przyrodnicze</i>.	Projekt: <i>Walory przyrodnicze i antropogeniczne własnego województwa</i>
	Walory turystyczne Polski	Uczeń: - charakteryzuje na przykładach walory turystyczne Polski oraz wybrane obiekty z listy światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego ludzkości położone w Polsce; - prezentuje atrakcyjność wybranych regionów turystycznych Polski; - wymienia najcenniejsze walory przyrodnicze i antropogeniczne własnego województwa; - wyjaśnia pojęcia: <i>UNESCO, dziedzictwo kulturowe, dziedzictwo przyrodnicze</i>.	Projekt: <i>Walory przyrodnicze i antropogeniczne własnego województwa</i>

Gospodarka Polski na tle Europy cd.	Sukcesy Polaków i polskich firm na arenie międzynarodowej	Uczeń: • podaje przykłady osiągnięć Polaków w różnych dziedzinach życia społeczno-gospodarczego oraz sukcesów polskich przedsiębiorstw na arenie międzynarodowej; • uzasadnia potrzebę wspierania polskiej przedsiębiorczości i gospodarki; • wyjaśnia pojęcia: <i>przedsiębiorczość, globalizacja gospodarcza, patriotyzm ekonomiczny</i>.	Projekt: <i>Największe/najstojniejsze polskie marki (firmy)</i>
	Mój wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy i kulturowy Polski	Uczeń: • przedstawia cechy, jakimi charakteryzuje się osoba przedsiębiorcza; • rozpoznaje mocne i słabe strony własnej osobowości, odnosi je do cech osoby przedsiębiorczej; • charakteryzuje swoje role społeczne i typowe dla nich zachowania; • przedstawia korzyści wynikające z planowania własnych działań i inwestowania w siebie; • analizuje przebieg kariery zawodowej osoby, która odniosła sukces w życiu zawodowym, nie łamiąc zasad etyki; • wyjaśnia pojęcie: <i>przedsiębiorca</i>.	
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		
Relacje między elementami środowiska geograficznego na przykładzie wybranych obszarów Polski	Sposób zagospodarowania dorzecza a występowanie powodzi (Dolny Śląsk i Małopolska)	Uczeń: • przedstawia metody ochrony przeciwpowodziowej; • określa wpływ zabudowy obszarów zalewowych i sztucznych zbiorników wodnych na występowanie i skutki powodzi na przykładzie Dolnego Śląska i Małopolski; • podaje sposoby zagospodarowania dorzecza na ograniczenie skutków powodzi; • wyjaśnia i stosuje w praktyce pojęcia: <i>stan alarmowy na rzece, poldery powodziowe, teren zalewowy, zbiornik retencyjny</i>.	Korzystanie z danych o stanie rzek podczas zagrożenia powodziowego, np. IMGW, ISOK
	Wpływ warunków przyrodniczych i pozaprzyrodniczych na rozwój energetyki (województwa pomorski i łódzki)	Uczeń: • podaje podział surowców na odnawialne i nieodnawialne; • analizuje warunki przyrodnicze i pozaprzyrodnicze sprzyjające produkcji energii ze źródeł nieodnawialnych i odnawialnych lub ją ograniczające oraz określa ich wpływ na rozwój energetyki na przykładzie województw pomorskiego i łódzkiego; • wykazuje związek między występowaniem surowców energetycznych a produkcją energii; • wyjaśnia pojęcia: <i>odnawialne źródła energii, nieodnawialne źródła energii, wody geotermalne, geotermia, elektrownie wiatrowe</i>.	

Relacje między elementami środowiska geograficznego na przykładzie wybranych obszarów Polski cd.	Wpływ rozwoju dużych miast na przekształcenie strefy podmiejskiej (obszary metropolitalne Warszawy i Krakowa)	Uczeń: • wyjaśnia pojęcia: <i>urbanizacja, strefa podmiejska</i>; • określa związki między rozwojem dużych miast a zmianami w strefach podmiejskich w zakresie użytkowania i zagospodarowania terenu, stylu zabudowy oraz struktury ludności na przykładzie obszarów metropolitalnych Warszawy i Krakowa; • omawia znaczenie strefy podmiejskiej obszarów metropolitalnych; • wykazuje pozytywne i negatywne skutki życia ludności w wielkim mieście; • wyjaśnia pojęcia: <i>aglomeracja, metropolia, strefa podmiejska, urbanizacja, wskaźnik urbanizacji</i>.	
	Wpływ procesów migracyjnych na strukturę wieku i zmiany zaludnienia obszarów wiejskich (województwa zachodniopomorskie i podlaskie)	Uczeń: • odczytuje z mapy tematycznej rozmieszczenie mniejszości narodowościowych w wybranych gminach województw zachodniopomorskiego i podlaskiego; • wyjaśnia wpływ migracji na strukturę wieku i zmiany zaludnienia obszarów wiejskich na przykładach wybranych gmin województw zachodniopomorskiego i podlaskiego; • wyjaśnia pojęcie: <i>migracje wewnętrzne</i>.	
	Wpływ przemian gospodarczych po 1980 r. na strukturę zatrudnienia (konurbacja katowicka i aglomeracja łódzka)	Uczeń: • wykazuje wpływ przemian politycznych i gospodarczych w Polsce po 1989 r. na zmiany struktury zatrudnienia na przykładzie konurbacji katowickiej i aglomeracji łódzkiej; • omawia przemiany gospodarcze wybranych regionów; • omawia transformację gospodarki Polski po 1989 r.; • charakteryzuje czynniki wpływające na popyt i podaż; • opisuje podstawowe mierniki wzrostu gospodarczego regionu czy kraju; • wyjaśnia pojęcia: <i>prywatyzacja, restrukturyzacja, reprivatyzacja, nowoczesne technologie, popyt, podaż</i>.	
	Wpływ transportu na rozwój działalności gospodarczej	Uczeń: • określa związki między transportem morskim a lokalizacją inwestycji przemysłowych i usługowych na przykładzie Trójmiasta; • wykazuje wpływ transportu na rozwój urbanizacji; • wyjaśnia pojęcia: <i>transport morski, transport kolejowy, transport lotniczy, transport samochodowy, transport przesyłowy, logistyka, autostrada, drogi ekspresowe</i>.	<i>Drogi: krajowe, wojewódzkie, powiatowe, gminne – dowolna forma prezentacji</i>

Relacje między elementami środowiska geograficznego na przykładzie wybranych obszarów Polski cd.	Wpływ walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego na rozwój turystyki (Pobrzeże Bałtyku, Małopolska)	Uczeń: - określa wpływ walorów przyrodniczych Pobrzeża Bałtyku oraz dziedzictwa kulturowego Małopolski na rozwój turystyki na tych obszarach; - charakteryzuje na przykładach walory turystyczne Pobrzeża Bałtyku, Małopolski oraz wybrane obiekty z listy światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego ludzkości położone w omawianych regionach, dokonuje na drodze refleksji oceny ich wartości; - prezentuje atrakcyjność turystyczną Pobrzeża Bałtyku i Małopolski; - wymienia najcenniejsze walory przyrodnicze i antropogeniczne omawianych regionów; - wyjaśnia pojęcia: <i>wybrzeże klifowe</i>, <i>wybrzeże płaskie</i>, <i>wybrzeże mierzejowe</i>, <i>bryza</i>, <i>Szlak Architektury Drewnianej</i>, <i>Małopolska Trasa UNESCO</i>.	
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		
Własny region	Położenie własnego regionu; źródła informacji o regionie	Uczeń: - lokalizuje na mapie Polski własny region; - określa na mapie topograficznej własnego regionu najważniejsze jednostki geograficzne; - wyszukuje w różnych źródłach informacje i dane statystyczne dotyczące regionu, analizuje je i przedstawia; - wyjaśnia pojęcia: <i>region</i>, <i>ojczyzna</i>, <i>dziedzictwo</i>, <i>mała ojczyzna</i>.	Projekt klasowy: <i>Nasz region</i> – realizacja na podstawie badań terenowych, np. z elementami waloryzacji krajobrazu, oraz informacji wyszukiwanych w różnych źródłach, w tym w zasobach regionalnych jednostek administracji publicznej
	Charakterystyka środowiska przyrodniczego regionu (Jeśli to możliwe – wycieczka po regionie)	Uczeń: - podaje główne cechy środowiska przyrodniczego własnego regionu na podstawie map tematycznych; - projektuje trasę wycieczki krajoznawczej po własnym regionie na podstawie wyszukiwanych informacji; - wykazuje zależności między elementami środowiska geograficznego na podstawie obserwacji terenowych przeprowadzonych w wybranym miejscu własnego regionu; - wyjaśnia pojęcie <i>obszary chronione</i>.	
	Gospodarka regionu	Uczeń: - analizuje dane statystyczne własnego regionu; - porównuje stan gospodarki z przyległymi regionami, z Polską; - omawia strukturę zatrudnienia mieszkańców regionu.	

Własny region cd.	Obserwacja zależności między elementami środowiska geograficznego (lekcja w terenie)	Uczeń: - wskazuje interesujące i ważne miejsca w swojej miejscowości; - charakteryzuje swoją miejscowość w oparciu o jej walory turystyczne; - ma świadomość konieczności promowania walorów swojej miejscowości; - gromadzi informacje na temat własnego regionu.	Projekt klasowy cd.
	Projektowanie trasy wycieczki krajoznawczej po własnym regionie	Uczeń: - opisuje walory przyrodnicze, krajobrazowe własnego regionu; - projektuje wycieczkę po własnym regionie; - korzysta z usługi Google Maps lub innej tego typu; - dobiera odpowiednie mapy w celu uzyskania szukanej informacji; - posługuje się nawigacją GPS w projektowaniu trasy.	
	Prezentacja przyrodniczych i kulturowych walorów własnego regionu	Uczeń: - opisuje walory przyrodnicze, kulturowe i krajobrazowe własnego regionu; - wymienia obiekty dziedzictwa kulturowego najbliższej okolicy; - analizuje walory własnego regionu i ocenia ich wpływ na rozwój turystyki.	
Mała ojczyzna	Mała ojczyzna, miejsce w którym żyję	Uczeń: - wyjaśnia, jak rozumie pojęcie: <i>mała ojczyzna</i>; - określa więzi łączące go z miejscem zamieszkania; - wskazuje specyficzne cechy najbliższego otoczenia; - identyfikuje się z małą ojczyzną i czuje się współodpowiedzialny za kształtowanie jej ładu przestrzennego i rozwój; - wymienia organizacje lokalne działające na rzecz mieszkańców i środowiska społeczno-przyrodniczego.	Projekty: <i>Lokalne organizacje pozarządowe – ich cele i działania</i> <i>Co można (co my możemy) zmienić na lepsze w naszej małej ojczyźnie?</i> <i>Tradycje, które warto zachować</i> <i>Lokalne przedsiębiorstwa</i> <i>Lokalne formy ochrony przyrody</i> Pojęcia i treści dostosowane do warunków lokalnych, np. <i>monitoring stanu powietrza, zanieczyszczenia komunalne, zanieczyszczenia przemysłowe, zanieczyszczenia rolnicze, lokalne formy ochrony przyrody</i>
	Atrakcyjność mojej małej ojczyzny	Uczeń: - rozpoznaje w terenie główne obiekty charakterystyczne i decydujące o atrakcyjności małej ojczyzny; - przedstawia w dowolnej formie (np. prezentacji multimedialnej, plakatu, filmu, wystawy fotograficznej) atrakcyjność małej ojczyzny jako miejsca zamieszkania i działalności gospodarczej na podstawie informacji wyszukanych w różnych źródłach (zob. propozycje projektów).	
	Zachowanie walorów środowiska geograficznego i poprawa warunków życia lokalnej społeczności (lekcja w terenie)	Uczeń: - przedstawia walory przyrodnicze i kulturowe własnego środowiska; - ocenia stan środowiska przyrodniczego, jego degradacji; - omawia formy ochrony przyrody własnego regionu; - projektuje na podstawie własnych obserwacji terenowych, działania służące zachowaniu walorów środowiska geograficznego (przyrodniczego i kulturowego) oraz poprawie warunków życia lokalnej społeczności; - wyjaśnia pojęcia: <i>degradacja</i> i inne, według uwarunkowań lokalnych.	

Klasa 8			
Azja jako kontynent kontrastów geograficznych	Azja obszarem wielkich kontrastów geograficznych. Pacyficzny pierścień ognia	Uczeń: - wykazuje na podstawie map ogólnogeograficznych i tematycznych, że Azja jest obszarem wielkich geograficznych kontrastów; - określa granice Azji, określa położenie geograficzne Azji względem półkul, oceanów, stref oświetlenia Ziemi; - ocenia rozczłonkowanie linii brzegowej Azji, porównuje je z rozczłonkowaniem innych kontynentów; - wykazuje na podstawie map tematycznych, że kontynent Azji jest obszarem wielkich geograficznych kontrastów; - określa związki między przebiegiem granic płyt litosfery a występowaniem rowów tektonicznych, wulkanów, trzęsień ziemi i tsunami; - dyskutuje na temat sposobów zapobiegania tragicznym skutkom trzęsień ziemi i tsunami; - wyjaśnia pojęcia: <i>rozczłonkowanie linii brzegowej, depresja, pacyficzny pierścień ognia, rów tektoniczny, tsunami, wulkan, trzęsienie ziemi</i>.	
	Wpływ klimatu monsunowego na rytm uprawy ryżu w Azji	Uczeń: - omawia cechy klimatu monsunowego; - wykazuje związek pomiędzy rytmem upraw ryżu a cechami klimatu monsunowego w Azji Południowo-Wschodniej; - wskazuje kierunki rozwoju gospodarczego regionu Azji Południowo-Wschodniej; - wyjaśnia pojęcia: <i>monsun, cyrkulacja monsunowa, kultura ryżu</i>.	<i>Ryż suchy i mokry – różnice w uprawie – dowolna forma prezentacji</i>
	Japonia – gospodarka na tle warunków przyrodniczych i społeczno-kulturowych	Uczeń: - określa położenie geograficzne Japonii oraz jej ukształtowania powierzchni; - omawia warunki klimatyczne Japonii; - charakteryzuje warunki rozwoju przemysłu wysokich technologii; - wskazuje czynniki społeczno-kulturowe mające wpływ na nowoczesną gospodarkę; - omawia znaczenie warunków przyrodniczych i czynników społeczno-kulturowych w tworzeniu nowoczesnej gospodarki Japonii; - wykazuje zaciekawienie innymi kulturami i religiami oraz szanuje ich odmienność; - wyjaśnia pojęcia: <i>trzęsienie ziemi, wulkanizm, tsunami, przemysł high-tech, PKB</i>.	Pojęcie: <i>HDI – wskaźnik rozwoju społecznego</i>
	Chiny – problemy demograficzne i znaczenie kraju na tle gospodarki światowej	Uczeń: - określa położenie geograficzne Chin oraz ukształtowanie ich powierzchni; - wskazuje wpływ czynników klimatycznych na rozmieszczenie ludności i na gospodarkę Chin; - na podstawie map omawia zróżnicowanie gęstości zaludnienia Chin; - przedstawia kierunki rozwoju gospodarczego Chin oraz ocenia ich znaczenie w gospodarce światowej; - wykazuje zaciekawienie innymi kulturami i religiami oraz szanuje ich odmienność; - wyjaśnia pojęcia: <i>gęstość zaludnienia, przyrost naturalny, PKB</i>.	

Azja jako kontynent kontrastów geograficznych cd.	Indie – kraj wielkich możliwości rozwojowych oraz kontrastów społecznych	Uczeń: - określa położenie geograficzne Indii oraz ich ukształtowanie powierzchni; - omawia możliwości rozwoju gospodarczego Indii oraz przedstawia kontrasty społeczne w tym kraju; - wymienia problemy demograficzne Indii związane ze zwiększającą się liczbą ludności; - wykazuje się poszanowaniem innych kultur i religii oraz szanuje ich odmienność; - wyjaśnia pojęcia: <i>podział kastowy, kontrasty społeczne</i>.	
	Bliski Wschód – różnorodność kulturowa i konflikty zbrojne	Uczeń: - określa położenie geograficzne i podział polityczny Bliskiego Wschodu; - charakteryzuje środowisko przyrodnicze Bliskiego Wschodu; - wskazuje na mapie miejsca konfliktów zbrojnych na Bliskim Wschodzie, określa ich główne przyczyny i skutki; - wykazuje zaciekawienie innymi kulturami i religiami oraz szanuje ich odmienność; - wyjaśnia pojęcia: <i>konflikty zbrojne, Bliski Wschód, rejon Zatoki Perskiej, islam</i>.	
	Zasoby ropy naftowej i rozwój gospodarczy Bliskiego Wschodu	Uczeń: - podaje główne obszary występowania ropy naftowej w regionie; - charakteryzuje region Bliskiego Wschodu pod względem cech kulturowych oraz zasobów ropy naftowej i poziomu rozwoju gospodarczego; - analizuje wpływ występowania ropy naftowej na rozwój gospodarczy regionu; - wyjaśnia pojęcia: <i>OPEC, PKB na osobę, HDI</i>.	Pojęcie: <i>PKB per capita</i>
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		
Wybrane problemy i regiony geograficzne Afryki	Położenie Afryki i jego wpływ na klimat kontynentu	Uczeń: - na podstawie mapy opisuje położenie geograficzne Afryki; - opisuje i wyjaśnia cyrkulację powietrza w strefie międzyzwrotnikowej; - wykazuje związek cyrkulacji powietrza z rozmieszczeniem opadów; - omawia wpływ rozmieszczenia opadów na rozwój rolnictwa Afryki; - wymienia konsekwencje wynikające z położenia Afryki, ocenia walory środowiska przyrodniczego; - wyjaśnia pojęcia: <i>strefa międzyzwrotnikowa, wyż baryczny, niż baryczny, pasaty, deszcze zenitalne, pora deszczowa i pora sucha, rzeki okresowe, rzeki epizodyczne, obszar bezodpływowy</i>.	

Wybrane problemy i regiony geograficzne Afryki cd.	Strefowość klimatyczno-roślinno-glebowa Afryki	Uczeń: - na podstawie map tematycznych wyjaśnia istnienie strefowości klimatyczno-roślinno-glebowej w Afryce; - omawia związek stref klimatycznych z rozmieszczeniem stref klimatyczno-roślinno-glebowych kontynentu; - ocenia wpływ warunków klimatycznych na rozwój rolnictwa w poszczególnych strefach klimatycznych; - wyjaśnia pojęcia: <i>strefy klimatyczne, roślinne, glebowe</i> oraz wymienia nazwy stref klimatycznych, roślinnych i glebowych.	
	Warunki gospodarowania w strefie Sahelu	Uczeń: - na podstawie map określa położenie Sahelu; - wyjaśnia związki między warunkami przyrodniczymi a możliwościami gospodarowania w strefie Sahelu oraz podaje przyczyny procesu pustynnienia; - ocenia wpływ warunków klimatycznych na rozwój rolnictwa w strefie Sahelu; - uzasadnia potrzebę racjonalnego gospodarowania zasobami przyrody w środowisku charakteryzującym się poważnymi niedoborami słodkiej wody; - wyjaśnia pojęcia: <i>Sahel, równowaga ekologiczna, pustynnienie, pasterstwo koczownicze</i>.	
	Przyczyny i skutki niedożywienia ludności Afryki	Uczeń: - opisuje na podstawie mapy położenie geograficzne państwa afrykańskiego w którym występuje lub występowało niedożywienie, np. położenie Etiopii; - charakteryzuje warunki klimatyczne i przyrodnicze tego państwa; - na podstawie tekstów źródłowych określa przyczyny i skutki niedożywienia ludności Afryki, np. na przykładzie Etiopii; - analizuje potrzeby osób niedożywionych i wskazuje sposoby zaspokojenia tych potrzeb; - określa związki pomiędzy problemami żywienia, występowaniem chorób a poziomem życia w wybranym kraju afrykańskim, np. w Etiopii; - przełamuje stereotypy w postrzeganiu Afryki i jej mieszkańców; - wyjaśnia pojęcia: <i>kryzys humanitarny, głód, niedożywienie, poziom rozwoju i ubóstwa społecznego / ludzkiego (wskaźniki HDI, HPI)</i>.	<i>Afryka „biała i czarna”, zróżnicowanie przestrzenne ludności Afryki według odmian – dowolna forma prezentacji</i>
	Rozwój tradycyjnej i nowoczesnej gospodarki w Afryce	Uczeń: - określa rolę tradycyjnych i nowoczesnych działów gospodarki w rozwoju wybranych krajów Afryki; - podaje przyczyny problemów gospodarczych krajów afrykańskich; - podaje przykłady krajów wysokorozwiniętych Afryki oraz charakteryzuje cechy ich gospodarki; - podaje przykłady biednych krajów afrykańskich oraz charakteryzuje cechy ich gospodarki; - wyjaśnia pojęcia: <i>różnorodność demograficzna, rolnictwo ekstensywne, okres kolonialny, globalizacja</i>.	<i>Uprawy monokulturowe – dowolna forma prezentacji</i> <i>Analiza gospodarki Afryki na podstawie gospodarki wybranych państw według aktualnej sytuacji społecznoekonomicznej – dowolna forma prezentacji</i>

Wybrane problemy i regiony geograficzne Afryki cd.	Przyczyny i skutki rozwoju turystyki w wybranym kraju afrykańskim, np. w Kenii	Uczeń: - na podstawie map określa położenie geograficzne kraju, w którym jest dobrze rozwinięta turystyka, np. w Kenii; - określa związki między walorami przyrodniczymi i kulturowymi a rozwojem turystyki w omawianym kraju; - ocenia wpływ turystyki na życie lokalnych społeczności i środowisko naturalne; - ocenia pozytywny i negatywny wpływ turystyki na gospodarkę krajów Afryki; - wyjaśnia pojęcia: <i>sawanna, safari, zróżnicowanie etniczne</i>.	
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		
Wybrane problemy i regiony geograficzne Ameryki Północnej i Południowej	Środowisko przyrodnicze Ameryki	Uczeń: - na podstawie map określa położenie geograficzne Ameryki; - podaje prawidłowości w ukształtowaniu powierzchni Ameryki Północnej i Południowej na podstawie map tematycznych; - charakteryzuje wpływ rozciągłości południkowej i ukształtowania powierzchni na klimat i środowisko przyrodnicze Ameryki; - omawia zależności między elementami środowiska przyrodniczego, a także między środowiskiem przyrodniczym a działalnością gospodarczą; - wyjaśnia pojęcia: <i>ukształtowanie powierzchni, rozciągłość południkowa, cyrkulacja powietrza, prądy morskie, bariera górską</i>.	Pojęcie: <i>bariera orograficzna</i>
	Wpływ czynników klimatycznych na gospodarkę wybranych krajów Ameryki	Uczeń: - identyfikuje skutki występowania tornad i cyklonów tropikalnych w Ameryce Północnej; - omawia przyczyny i skutki występowania tornad i cyklonów w Ameryce; - wyjaśnia pojęcia: <i>tornado, cyklon tropikalny, wieloletnia zmarzlina</i>.	Pojęcie: <i>„aleja tornad”</i>
	Problemy zagospodarowania Amazonii	Uczeń: - na podstawie map określa położenie geograficzne Amazonii; - charakteryzuje klimat i środowisko przyrodnicze regionu; - opisuje życie ludzi w Amazonii; - identyfikuje konflikt interesów między gospodarczym wykorzystaniem Amazonii a ekologicznymi skutkami jej wylesiania; - wyjaśnia pojęcia: <i>Amazonia, monokultura, plantacja, zielone płuca Ziemi</i>.	Pojęcia: <i>deforestacja, selwa, interior</i>

Wybrane problemy i regiony geograficzne Ameryki Północnej i Południowej cd.	Sytuacja rdzennej ludności Ameryki oraz problemy mieszkańców wielkich miast	Uczeń: • ocenia sytuację rdzennej ludności na przykładzie Ameryki Północnej lub Południowej; • określa cechy megalopolis w Ameryce Północnej oraz wyjaśnia przyczyny powstawania slumsów w wielkich miastach na przykładzie Ameryki Południowej; • wykazuje pozytywne i negatywne skutki życia ludności w wielkim mieście; • omawia warunki życia w slumsach Ameryki Południowej; • wyjaśnia pojęcia: <i>megalopolis, slumsy, fawele, urbanizacja, urbanizacja pozorna, rasizm, kolonizacja.</i>	Projekt: <i>Rdzenna ludność Ameryki – studium przypadku na przykładzie dowolnie wybranego plemienia / szczepu Indian</i>
	Rola Stanów Zjednoczonych w gospodarce światowej	Uczeń: • na podstawie danych statystycznych określa rolę Stanów Zjednoczonych w gospodarce światowej; • wyjaśnia pojęcia: <i>rolnictwo wysokotowarowe, rolnictwo niskotowarowe, nadprodukcja.</i>	Projekt: <i>Wkład Polaków w nowoczesną gospodarkę Stanów Zjednoczonych (przykłady)</i>
	Dolina Krzemowa jako przykład technopolii	Uczeń: • na przykładzie Doliny Krzemowej wyjaśnia przyczyny rozwoju technopolii oraz jej znaczenie w rozwoju gospodarki opartej na wiedzy; • ocenia znaczenie rozwoju nowoczesnych technologii dla kształtowania współczesnego rynku pracy i rozwoju gospodarczego Stanów Zjednoczonych; • wyjaśnia pojęcia: <i>Dolina Krzemowa, technopolia, high-tech, nowoczesne technologie.</i>	
	Powtórzenie działu i utrwalenie treści		
Wybrane problemy i regiony geograficzne Australii i Oceanii	Środowisko przyrodnicze Australii i Oceanii	Uczeń: • na podstawie map określa położenie geograficzne Australii i Oceanii; • przedstawia specyfikę środowiska przyrodniczego Australii i Oceanii; • omawia związek między położeniem a klimatem Australii; • charakteryzuje osobliwości świata roślinnego i zwierzęcego Australii i Oceanii; • wyjaśnia przyczyny odrębności świata roślinnego i zwierzęcego Australii; • wyjaśnia pojęcia: <i>endemit, relikt, atol, laguna, Wielka Rafa Koralowa.</i>	Pojęcia: stekowce, torbacze, scrub
	Rozmieszczenie ludności i gospodarka Australii	Uczeń: • przedstawia rozmieszczenie ludności i główne cechy gospodarki Australii na tle warunków przyrodniczych; • na podstawie map tematycznych przedstawia główne cechy gospodarki Australii; • ocenia wpływ turystyki na rozwój gospodarczy regionu; • wyjaśnia pojęcia: <i>Aborygeni, studnia artezyjska, farmy wielkoobszarowe, rolnictwo ekstensywne.</i>	Projekt: <i>Paweł Edmund Strzelecki i jego dokonania na rzecz Australii</i>

Geografia obszarów okołobiegunowych	Położenie i środowisko przyrodnicze i status Antarktydy	Uczeń: • charakteryzuje cechy klimatu Antarktydy; • na podstawie map tematycznych określa położenie i środowisko przyrodnicze; • wyjaśnia konieczność zachowania statusu Antarktydy określonego Traktatem Antarktycznym; • charakteryzuje osobliwości świata roślinnego i zwierzęcego Antarktydy; • zna i stosuje w praktyce pojęcia: <i>lądolód, lodowiec szelfowy, góra lodowa, oaza lodowa, pustynia lodowa, granica lodu płynącego, Traktat Antarktyczny</i>.	Pojęcia: <i>bariera, lodowa, pak lodowy, nunataki</i>
	Badania naukowe obszarów okołobiegunowych	Uczeń: • przedstawia różnice w położeniu geograficznym i środowisku przyrodniczym Arktyki i Antarktyki; • opisuje warunki życia w polarnej stacji badawczej; • przedstawia cele badań aktualnie prowadzonych w Arktyce i Antarktyce; • prezentuje osiągnięcia polskich badaczy obszarów okołobiegunowych ze szczególnym uwzględnieniem informacji dotyczących zmian klimatycznych i ich skutków dla środowiska geograficznego obszarów polarnych, w tym dla zmian zlodzenia; • przedstawia nazwiska wielkich badaczy, podróżników i zdobywców bieguna południowego; • wymienia nazwy polskich stacji badawczych na Antarktydzie; • prezentuje miejsca uznawane przez turystów za osobliwości natury obszarów okołobiegunowych; • wyjaśnia pojęcia: <i>Antarktyka, Antarktyda, Arktyka, polarnik, wyprawa polarna, dzień polarny i noc polarna</i>.	Projekty: <i>Współczesne wyprawy Polaków w obszary okołobiegunowe Wyprawa Marka Kamińskiego i Janka Meli na biegun południowy</i>

Rozdział IV. Procedury osiągania celów kształcenia i wychowania

Procedury osiągania celów kształcenia i wychowania to innymi słowy wszelkie działania nauczyciela i ucznia, które podejmowane są wspólnie w warunkach konkretnej szkoły i zespołu klasowego po to, aby – stosując różne metody, formy, środki i techniki dydaktyczne – osiągnąć konkretny cel: wszechstronny rozwój ucznia. W edukacji geograficznej będzie to także nabycie określonych kompetencji w zakresie wiedzy przedmiotowej, umiejętności, które dzięki tej wiedzy można opanować i wykorzystać w praktyce, oraz kształtowanie świata wartości i odpowiednich postaw.

Osiągnięcie zakładanych celów powinno odbywać się w toku aktywnego i świadomego konstruowania wiedzy przez ucznia, a nie przez jednokierunkowy przekaz wiedzy – od nauczyciela do ucznia. Nauczyciel powinien się starać być przewodnikiem, wspierać ucznia w poszukiwaniu i przetwarzaniu informacji, by umożliwić mu całościowe poznanie i nabywanie kolejnych umiejętności. Należy wykorzystywać różne rodzajne aktywności ucznia:

- emocjonalną,
- intelektualną,
- sensomotoryczną,
- werbalną.

Zgodnie z programem w trakcie lekcji należy koncentrować się na przewodnim zagadnieniu, na zależnościach, a unikać encyklopedyzmu, schematyzmu, nadmiernej liczby wprowadzanych na jednej lekcji nazw geograficznych i pojęć. Należy dążyć do zaciekawienia ucznia i pobudzenia go do samodzielnego poszukiwania szerszych informacji. Geografia, jak żaden inny przedmiot w szkole, potrafi nie tylko przedstawić piękno otaczającego nas świata, ale także ukształtować w uczniu zrozumienie współodpowiedzialności za otoczenie i możliwości wpływania na nie. Poznawania – także osobiście – świata, który jest coraz bardziej dostępny. Nauczyciel geograf jest w stanie przekonać uczniów, że warto.

Należy także zdawać sobie sprawę z niezwykle szybko zmieniającej się rzeczywistości szkolnej czy szerzej – edukacyjnej. Dzisiejsi uczniowie to pokolenie, dla którego pierwszym i podstawowym źródłem informacji jest internet, a jego zasoby są dostępne praktycznie w dowolnym miejscu i czasie, na ciągle doskonalonych urządzeniach. Stąd pierwsza pozycja w proponowanym poniżej układzie sposobów realizacji celów kształcenia i wychowania.

Proponowane sposoby realizacji celów kształcenia i wychowania

1. **Stosowanie** w jak największym zakresie **technologii informacyjno-komunikacyjnych** do pozyskiwania, analizy, przetwarzania i prezentowania informacji o środowisku geograficznym zgodnie z zasadami teorii kolektywizmu, czyli uczenia się i nauczania w epoce cyfrowej. Współcześnie umiejętność korzystania z zewnętrznych źródeł wiedzy staje się kluczową kompetencją w osiąganiu celu, jakim jest nauka krytycznego, a zarazem kreatywnego myślenia, kojarzenia informacji i wnioskowania. Mając świadomość nowych wartości w kształceniu, związanych z rozwojem technologii informacyjnych, należy pomagać uczniom w korzystaniu z nich we właściwy sposób, a zarazem zważać na to, by poszukiwanie informacji nie stało się celem samym w sobie. Trzeba zatem nie tylko wiedzieć gdzie i czego szukać, ale także: jak rozumieć znalezioną informację i w jaki sposób powiązać ją z innymi i wykorzystać w praktyce.
2. Umożliwianie **poznawania** i transferu **polisensorycznego**, wykorzystującego różne zmysły i inteligencje wielorakie poprzez szeroki zakres stosowanych **metod i technik aktywizujących** (np. gry dydaktyczne, burza mózgów, metoda problemowa, symulacje, metaplan, analiza SWOT, drzewo decyzyjne, drama, wizualizacja) oraz **form ćwiczeniowych** (w czasie zajęć terenowych, z mapą, ilustracjami, filmami, tekstami źródłowymi w formach tradycyjnych i cyfrowych).
3. Stosowanie **metody studiów przypadkowych i waloryzacyjnych** w obserwacjach bezpośrednich (w terenie) i pośrednich (na podstawie ilustracji, filmów itp.), stwarzających warunki do dostrzegania piękna otaczającego świata w aspektach przyrodniczych, społeczno-kulturowych i gospodarczych, co umożliwi kształtowanie postawy współodpowiedzialności i współsprawstwa względem stanu środowiska lokalnego, regionu, Polski i świata.
4. Umożliwianie uczniowi **samodzielnego** i w zespole **konstruowania wiedzy** poprzez analizowanie, porównywanie, wnioskowanie, ocenianie, projektowanie i podejmowanie działań sprzyjających rozwiązywaniu problemów oraz poszukiwaniu związków i zależności przyczynowo-skutkowych.
5. Stosowanie **form pracy w grupach** oraz **metody projektu** indywidualnego i grupowego:
 - umożliwiających kształtowanie umiejętności współpracy i odpowiedzialności,
 - stwarzających warunki do podejmowania przez uczniów samodzielnych badań terenowych oraz konfrontowania informacji pozyskanych z różnych źródeł z samodzielnie gromadzonymi danymi,
 - dających możliwość nabycia umiejętności wystąpień publicznych podczas prezentacji efektów pracy zespołu.

6. Organizowanie debat, seminariów, konkursów, wystaw fotograficznych, opracowywanie folderów, prezentacji multimedialnych, posterów, portfolio.
7. Przeprowadzanie zajęć poza salą lekcyjną / szkołą, np. w terenie i w instytucjach kultury, sztuki, ochrony przyrody, których efektem powinna być publiczna prezentacja rezultatów badań i obserwacji uczniów.
8. **Korzystanie z map** w różnej formie (w tym: cyfrowych), jako podstawowych źródeł informacji geograficznej (w miarę możliwości zapoznanie uczniów z Geograficznymi Systemami Informacyjnymi, metodami tworzenia i wykorzystywania geoinformacji).
9. Stwarzanie okazji do jak najczęstszego prezentowania dorobku i osiągnięć Polski i Polaków (w nauce, kulturze, gospodarce, sztuce, sporcie itd.) przy równoczesnym poznawaniu i poszanowaniu innych kultur, religii i narodów.
10. Stwarzanie warunków do poszukiwania właściwej relacji przyroda – człowiek poprzez wprowadzenie elementów myślenia refleksyjnego, np. dotyczących odmienności życia ludzi w różnych regionach, dostrzeganie piękna (i brzydoty) otaczającego świata, a przez to kształtowanie współodpowiedzialności za stan dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.
11. Włączanie w tok lekcji, tak często jak to możliwe, odniesień do małej ojczyzny i regionu, zarówno przy okazji realizacji zagadnień związanych z Polską (np. treści demograficzne dotyczące gminy, miasta) jak i zagadnień ogólnych (np. konstrukcja wykresów
12. klimatycznych na podstawie danych dla własnej lub nieodległej miejscowości), czy z zakresu geografii regionalnej świata (np. zagospodarowanie Amazonii – podobieństwa i różnice z lokalną gospodarką leśną).

Istnieje duża różnorodność podziałów i kryteriów klasyfikacji metod nauczania. Nauczyciel może korzystać z dowolnych z nich (zob. Rozdział VI. *Literatura polecana dla nauczycieli*). Pamiętając przy tym, by:

- w miarę możliwości stosować te, które maksymalnie angażują uczniów w proces kształcenia,
- zawsze dopasowywać je do wieku uczniów i ich możliwości percepcyjnych oraz do poznawanych treści i nabywanych umiejętności,
- szukać takich, które pozwolą uczniowi na samodzielność i kreatywność, będą wspierać w rozwoju każdego ucznia, także wybitnie zdolnego i potrzebującego specjalnego wsparcia⁶,
- dostosować metody pracy, a także zakres wiedzy i wymaganych umiejętności do indywidualnych potrzeb uczniów, np. specyficznymi trudnościami w uczeniu się⁷.

Warunki czasowe realizacji programu

Proponowana programem liczba godzin na realizację poszczególnych treści kształcenia zgodna jest z przyjętymi, orientacyjnymi założeniami podstawy programowej i wynosi w poszczególnych klasach następującą liczbę godzin:

klasa 5 – 26,
klasa 6 – 26,
klasa 7 – 60,
klasa 8 – 27, razem: 139 godzin.

Stanowi to w każdej klasie około 80% całkowitej liczby godzin. Wyjątek stanowi klasa 7, w której proponowane jest więcej godzin na rozszerzenie treści w działach – XII. *Własny region* oraz XIII. *Mała ojczyzna*. Pozostały czas nauczyciel może przeznaczyć na rozszerzenie treści wybranych przez siebie lub uczniów, zwiększenie liczby zajęć terenowych, utrwalenie szczególnie trudnych umiejętności lub zmianę według innych, własnych kryteriów. Nauczyciel ma zatem możliwość modyfikowania i dostosowania liczby godzin do istniejących warunków i możliwości pracy w danej grupie klasowej i szkole.

Niektóre działy programu mają mały zakres treści, lecz są niezwykle ważne ze względu na wprowadzaną wiedzę i umiejętności. Umiejętności te są wykorzystywane i doskonalone w trakcie dalszego kształcenia, mają też znaczenie w praktycznym wymiarze edukacji geograficznej, w życiu codziennym. Należą do nich w szczególności czytanie i interpretacja map różnej treści i w różnej formie oraz analiza, interpretacja i przetwarzanie informacji źródłowych, także w różnych formach. Należy zwrócić uwagę na możliwości percepcyjne uczniów w danej klasie, dostęp do źródeł informacji itp. i odpowiednio modyfikować czas przeznaczony na realizację danych treści poprzez np. łączenie lub dzielenie partii materiału przeznaczonych na lekcje powtórzeniowe. Propozycja orientacyjnego przydziału godzin na realizację materiału nauczania w zakresie podstawowym (139 godzin) została przedstawiona w Tabeli 1.

⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach z późn. zm., tekst jednolity w: OBWIESZCZENIE MINISTRA EDUKACJI I NAUKI 1) z dnia 25 lipca 2023 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach; Dz. U. 2023, poz. 1798.

⁷ Tamże.

Tabela 1. *Propozycja przydziału godzin na realizację materiału nauczania w klasach 5–8*

Klasa	Dział tematyczny programu	Temat lekcji	Punkty podstawy programowej (PP)	Przewidywana liczba godzin przeznaczonych na realizację
5	1. Mapy – najważniejsze źródło informacji geograficznej	Mapa – płaski, pomniejszony obraz Ziemi	I.1	1
		Ukształtowanie terenu na mapie	I.2; I.3; I.4	1
		Różnorodność krajobrazów Polski	II.1; I.3	1
		Ocena krajobrazu najbliższej okolicy	II.7	1
		Podsumowanie działu 1		1
	2. Krajobrazy Polski	Krajobraz wysokogórski – Tatry	II.1–II.4; II.5	1
		Krajobraz wyżynny – Wyżyna Krakowsko-Częstochowska	II.1–II.4; II.5	1
		Krajobraz nizinny – Nizina Mazowiecka	II.1–II.4	1
		Krajobraz pojezierny – Pojezierze Mazurskie	II.1–II.4	1
		Krajobraz nadmorski – Pobreże Słowińskie	II.1–II.4; II.5	1
		Wielkomiejski krajobraz Warszawy	II.1–II.4	1
		Miejsko-przemysłowy krajobraz Wyżyny Śląskiej	II.1–II.4	1
		Rolniczy krajobraz Wyżyny Lubelskiej	II.1–II.4	1
		Podsumowanie działu 2		1
	3. Lądy i oceany na Ziemi	Lądy i oceany na Ziemi. Model Ziemi	III.1; III.2	1
		Wielkie podróże – odkrywanie lądów i oceanów	III.3	1
		Jak pokazać klimat na Ziemi? – wykresy i mapy klimatyczne	IV.2	1
		Podsumowanie działu 3		1
	4. Krajobrazy świata	Krajobrazy wilgotnego lasu równikowego i lasu strefy umiarkowanej	IV.1–IV.7	1
		Krajobrazy stepu i sawanny	IV.1–IV.7	1
		Krajobrazy pustyni gorącej i pustyni lodowej	IV.1–IV.7	1
		Krajobrazy tundry i tajgi	IV.1–IV.7	1
		Krajobraz śródziemnomorski	IV.1–IV.7	1
		Krajobraz wysokogórski Himalajów	IV.1–IV.7	1
		Strefowość a piętrowość klimatyczno-roślinna na świecie	IV.1–IV.7	1
		Podsumowanie działu 4		1
6	1. Ruchy Ziemi i współrzędne geograficzne	Ziemia w Układzie Słonecznym	V.1	1
		Ruch obrotowy i jego następstwa	V.2; V.3	1
		Ruch obiegowy i jego następstwa	V.4; V.5	1
		Strefy oświetlenia i strefy klimatyczno-krajobrazowe	V.6	2
		Szerokość geograficzna	VI.1; VI.2	1
		Długość geograficzna	VI.1; VI.2	1
		Rozciągłość równoleżnikowa i południkowa	VI.1; VI.2	1
		Wyznaczanie współrzędnych i pomiar wysokości Słońca (lekcja w terenie)	V.1; VI.3	1
		Podsumowanie działu 1		1

6	2. Geografia Europy	Położenie, granice i ukształtowanie powierzchni Europy	VII.1; VII.3	1
		Klimat Europy	VII.5	1
		Islandia – wyspa wulkanów i trzęsień ziemi	VII.4	1
		Podział polityczny Europy i raje członkowskie UE	VII.2	1
		Problemy demograficzne współczesnej Europy	VII.6; VII.7	1
		Europejskie metropolie, podobieństwa i różnice	VII.8; VII.7;	1
		Nowoczesny przemysł i usługi we Francji	VII.10	1
		Zróżnicowanie źródeł energii w krajach europejskich	VII.9	1
		Turystyka w Europie Południowej	VII.11	1
		Podsumowanie działu 2		1
	3. Sąsiedzi Polski	Przemiany przemysłu w Niemczech	VIII.1: VIII.7; VIII.6	1
		Dziedzictwo kulturowe Litwy i Białorusi	VIII.2; VIII.7; VIII.6	1
		Środowisko przyrodnicze i atrakcje turystyczne Czech i Słowacji	VIII.3; VIII.7; VIII.6	1
		Problemy polityczne, społeczne i gospodarcze Ukrainy	VIII.4; VIII.7; VIII.6	1
		Zróżnicowanie przyrodnicze i społeczno-gospodarcze Rosji	VIII.5; VIII.7; VIII.6	1
		Podsumowanie działu 3		1
7	1. Środowisko przyrodnicze Polski na tle Europy	Położenie geograficzne Polski	IX.1; IX.2; IX.3	2
		Ukształtowanie powierzchni Polski	IX.5	2
		Przejściowość klimatu Polski	IX.6; IX.7; IX.8	2
		Główne rzeki Polski i ich systemy na tle rzek Europy	IX.10	1
		Główne typy gleb w Polsce	IX.11	1
		Różnorodność lasów w Polsce	IX.9; IX.12	1
		Formy ochrony przyrody w Polsce	IX.13; IX.14	1
		Surowce mineralne Polski	IX.15	1
		Morze Bałtyckie	IX.9	1
		Podsumowanie działu 1		1
	2. Społeczeństwo i gospodarka Polski na tle Europy	Podział administracyjny Polski	IX.4	1
		Ludność Polski, rozmieszczenie i gęstość zaludnienia	X.1	1
		Zmiany liczby ludności Polski i Europy po 1945 r.	X.2	1
		Struktura wieku i płci ludności Polski	X.3	1
		Migracje Polaków na tle współczesnych ruchów migracyjnych w Europie	X.5	1
		Zmiany przyrostu naturalnego i rzeczywistego w Polsce i wybranych krajach Europy	X.4	1
		Struktura ludności Polski i wybranych państw europejskich	X.6	1
		Wpływ sektorów gospodarki na rozwój Polski i wybranych państw europejskich	X.7	1
		Poziom urbanizacji w Polsce i Europie	X.8	1
		Podsumowanie działu 2		2

7	3. Gospodarka Polski na tle Europy	Warunki rozwoju rolnictwa w Polsce	X.9	1
		Zróżnicowanie upraw i chowu zwierząt w Polsce	X.10	1
		Zmiany w strukturze przemysłu Polski	X.11	1
		Zróżnicowanie usług i ich rola w rozwoju gospodarki	X.12	1
		Rozwój komunikacji w Polsce	X.12	1
		Walory turystyczne Polski	X.13	2
		Sukcesy Polaków i polskich firm na arenie międzynarodowej	X.14	1
		Mój wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy i kulturowy Polski	X.14, XIII.4	1
		Podsumowanie działu 3		1
	4. Relacje między elementami środowiska geograficznego na wybranych przykładach	Sposób zagospodarowania dorzecza a występowanie powodzi (Dolny Śląsk i Małopolska)	XI.1	2
		Wpływ warunków przyrodniczych i pozaprzyrodniczych na rozwój energetyki (województwa pomorskie i łódzkie)	XI.2	2
		Wpływ rozwoju dużych miast na przekształcenie strefy podmiejskiej (obszary metropolitalne Warszawy i Krakowa)	XI.3	2
		Wpływ procesów migracyjnych na strukturę wieku i zmiany zaludnienia obszarów wiejskich (województwa zachodniopomorskie i podlaskie)	XI.4	1
		Wpływ przemian gospodarczych po 1980 r. na strukturę zatrudnienia (konurbacja katowicka i aglomeracja łódzka)	XI.5	2
		Wpływ transportu na rozwój działalności gospodarczej (obszary metropolitalne Wrocławia oraz Trójmiasta)	XI.6	2
		Wpływ walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego na rozwój turystyki (Pobrzeże Bałtyku, Małopolska)	XI.7; X.13	2
		Podsumowanie działu 4		1
	5. Własny region	Położenie własnego regionu; źródła informacji o regionie	XII.1	1
		Charakterystyka środowiska przyrodniczego regionu	XII.2	1
		Gospodarka regionu	XII.3	1
		Obserwacja zależności między elementami środowiska geograficznego (lekcja w terenie)	XII.6	2
		Projektowanie trasy wycieczki krajoznawczej po własnym regionie	XII.5	2
		Prezentacja przyrodniczych i kulturowych walorów własnego regionu	XII.5	1
	6. Mała ojczyzna	Mała ojczyzna – miejsce, w którym żyję	XIII.1	1
		Atrakcyjność mojej małej ojczyzny	XIII.2; XIII.3	1
		Zachowanie walorów środowiska geograficznego i poprawa warunków życia lokalnej społeczności	XIII.4	1
		Podsumowanie działu 5 i 6		1

8	1. Azja jako kontynent kontrastów geograficznych	Azja obszarem wielkich kontrastów geograficznych. Pacyficzny pierścień ognia	XIV.1; XIV.2; XIV.3	1
		Wpływ klimatu monsunowego na rytm uprawy ryżu w Azji	XIV.4	1
		Japonia – gospodarka na tle warunków przyrodniczych i społeczno-kulturowych	XIV.5	1
		Chiny – problemy demograficzne i znaczenie kraju na tle gospodarki światowej	XIV.6; XIV.7	1
		Indie – kraj wielkich możliwości rozwojowych oraz kontrastów społecznych	XIV.8	1
		Bliski Wschód – różnorodność kulturowa i konflikty zbrojne	XIV.9; XIV.10	1
		Zasoby ropy naftowej i rozwój gospodarczy Bliskiego Wschodu	XIV.9; XIV.10	1
		Podsumowanie działu 1		1
	2. Wybrane problemy i regiony geograficzne Afryki	Położenie Afryki i jego wpływ klimat kontynentu	XV.1	1
		Strefowość klimatyczno-roślinno-glebowa Afryki	XV.2	1
		Warunki gospodarowania w strefie Sahelu	XV.3	1
		Przyczyny i skutki niedożywienia ludności Afryki	XV.5	1
		Rozwój tradycyjnej i nowoczesnej gospodarki w Afryce	XV.6	1
		Przyczyny i skutki rozwoju turystyki w wybranym kraju afrykańskim, np. w Kenii	XV.4; XV.6	1
		Podsumowanie działu 2		1
	3. Wybrane problemy i regiony geograficzne Ameryki Północnej i Południowej	Środowisko przyrodnicze Ameryki	XVI.1	1
		Wpływ czynników klimatycznych na gospodarkę wybranych krajów Ameryki	XVI.2	1
		Problemy zagospodarowania Amazonii	XVI.3; XVI.4	1
		Sytuacja rdzennej ludności Ameryki oraz problemy mieszkańców wielkich miast	XVI.4; XVI.4	1
		Rola Stanów Zjednoczonych w gospodarce światowej	XVI.7	1
		Dolina Krzemowa jako przykład technopolii	XVI.6	1
		Podsumowanie działu 3		1
	4. Wybrane problemy i regiony geograficzne Australii i Oceanii	Środowisko przyrodnicze Australii i Oceanii	XVII.1	1
		Rozmieszczenie ludności i gospodarka Australii	XVII.2	1
	5. Geografia obszarów okołobiegunowych	Położenie i środowisko przyrodnicze i status Antarktydy	XVIII.1	1
		Badania naukowe obszarów okołobiegunowych	XVIII.2	1
		Podsumowanie działów 4 i 5		1
				Razem: 139 godzin

Rozdział V. Kryteria oceniania i metody sprawdzania osiągnięć ucznia

Prowadzone przez nauczyciela sprawdzanie i ocenianie osiągnięć uczniów powinno być zgodne z następującymi dokumentami:

- A. rozporządzeniem w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów⁸,
- B. podstawą programową według stosownego Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r.⁹,
- C. szczegółowymi warunkami i sposobami oceniania wewnątrzszkolnego określonymi w statucie każdej szkoły,
- D. przyjętym do realizacji programem nauczania,
- E. opiniami i orzeczeniami poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym poradni specjalistycznych, oraz zaleceniami innych instytucji uprawnionych, w tym medycznych, w zakresie dostosowań do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia.

Konstruując własny **Plan wynikowy (Przedmiotowy System Oceniania)**, każdy nauczyciel powinien uwzględnić treść powyższych dokumentów.

Mówiąc o ocenianiu osiągnięć ucznia, należy różnicować ocenianie bieżące od oceny klasyfikacyjnej śródrocznej lub rocznej (końcowej).

Zgodnie z rozporządzeniem dotyczącym oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów¹⁰: **§ 12.** *Ocenianie bieżące z zajęć edukacyjnych ma na celu monitorowanie pracy ucznia oraz przekazywanie uczniowi informacji o jego osiągnięciach edukacyjnych pomagających w uczeniu się, poprzez wskazanie, co uczeń robi dobrze, co i jak wymaga poprawy oraz jak powinien dalej się uczyć.*

Zatem celem bieżącego oceniania szkolnego, w tym na lekcjach geografii, powinna być przede wszystkim pomoc uczniowi w ciągłym procesie kształcenia, a nie tylko i wyłącznie pomiar nabytych wiadomości na danym etapie. Zakres tej pomocy obejmować powinien:

- systematyczne przekazywanie uczniowi w sposób jasny i konkretny informacji zwrotnych o dokonanych postępach w zakresie nabytej wiedzy i opanowanych umiejętnościach (czyli o stopniu osiągnięcia przez ucznia poszczególnych celów edukacyjnych) – ocenianie kształtujące,
- wskazanie mocnych stron, na których uczeń może opierać swój dalszy rozwój, w tym karierę szkolną i zawodową,
- motywowanie ucznia do pogłębiania wiadomości i rozwijania umiejętności,
- takie konstruowanie metod oceniania, by każdy uczeń miał szansę osiągnięcia sukcesu na miarę swoich możliwości,
- uwzględnianie kreatywności i osiągnięć twórczych uczniów.

Ocena śródroczna i roczna, a także końcowa, po zakończonym etapie edukacji, tj. w przypadku geografii w szkole podstawowej po klasie VIII, ma służyć podsumowaniu całego okresu kształcenia, klasyfikacji (promocji), ale także i ona powinna spełniać przedstawione powyżej założenia.

Ocenianie ma pomagać nauczycielowi w doskonaleniu pracy – określaniu mocnych i słabych stron kształcenia geograficznego w danej klasie, poszukiwaniu bardziej skutecznych metod, technik, form i środków dydaktycznych, modyfikowaniu procesu dydaktyczno-wychowawczego tak, aby był jak najbardziej efektywny i adekwatny do możliwości i potrzeb uczniów. Także tych wybitnie zdolnych i szczególnie zainteresowanych geografią.

Ocena szkolna służy zatem ewaluacji osiągnięć ucznia i pracy nauczyciela. Pozwala określić wartość i skuteczność podejmowanych działań dydaktycznych i wychowawczych w odniesieniu do założonych celów. W tym kontekście ocena jest równocześnie informacją dla ucznia i jego rodziców, jak i dla nauczyciela i dyrekcji szkoły.

Proponowane metody i formy sprawdzania osiągnięć uczniów w kształceniu geograficznym w zakresie przewidzianym programem:

- aktywność ucznia na lekcji, np. udział w dyskusji, formułowanie własnych pomysłów, hipotez, argumentacji i wniosków,
- odpowiedzi ustne w zakresie wskazanym przez nauczyciela,

8 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych; Dz. U. 2019, poz. 373.

9 Załącznik nr 1 do Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej Dz.U. z 2024, poz. 996.

10 Rozdział 2. Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych; Dz. U. 2019, poz. 373 z późniejszymi zmianami w tym: Dz.U. 2022, poz. 1780, Dz. U. 2023, poz. 1710, Dz. U. 2024, poz. 438.

- kontrolne prace pisemne w różnej formie i z wykorzystaniem różnej ilości czasu:
 - z niewielkiego zakresu materiału, pisane w ciągu fragmentu lekcji,
 - sprawdzające wiedzę i umiejętności z całego działu,
 - diagnozujące, poziomujące, np. na początku lub końcu roku szkolnego,
- prace projektowe, w tym współpraca w zespole, realizacja i efekty zaplanowanych działań, publiczna prezentacja rezultatów,
- prace domowe¹¹ – np. w formie tradycyjnych zadań domowych, przygotowania materiałów i informacji /umiejętności do nowej lekcji, w tym według metody odwróconej klasy, opracowania wyników zajęć terenowych i in., przekazywanych także za pośrednictwem TIK,
- efekty działań dodatkowych i zaangażowania ucznia, np. udział w konkursach, debatach, wystąpieniach publicznych, pracach na rzecz środowiska lokalnego i małej ojczyzny, związanych np. z dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym,
- portfolio – rozumiane jako zbiór prac samodzielnych i grupowych, materiałów źródłowych wybranych i opracowanych w określonym celu, efektów badań terenowych itp., pokazując rozwój ucznia w zakresie kształcenia geograficznego i jego zainteresowań przedmiotowych,
- inne, ustalone na początku roku szkolnego wraz z uczniami i zapisane w Przedmiotowym Systemie Oceniania.

Osiągnięcia ucznia przedstawione w kolumnie trzeciej tabeli w rozdziale **III. Materiał nauczania (...)**, określają spełnienie wymagań programowych: koniecznych, podstawowych, rozszerzających, dopełniających, wykraczających. Prezentują zatem model pięciostopniowy, który można przyporządkować kolejnym ocenom pozytywnym w sześciostopniowej skali ocen. Nauczyciel może jednak zastosować w swoim Przedmiotowym Systemie Oceniania poziom trzystopniowy. Porównanie obu poziomów zostało zaprezentowane w tabeli 2.

Tabela 2. *Poziomy wymagań programowych¹² i przypisane im oceny szkolne według sześciostopniowej skali ocen*

Poziom wymagań	Poziom wymagań / ocena	Zakres
podstawowe	konieczne / dopuszczająca	Obejmuje wiadomości i umiejętności najłatwiejsze, najczęściej stosowane, niewymagające większych modyfikacji, całkowicie niezbędne w dalszej nauce, możliwie praktyczne.
	podstawowe / dostateczna	Obejmuje wiadomości i umiejętności, które są stosunkowo łatwe do opanowania, uniwersalne, niezawodne, pewne naukowo, niezbędne na danym etapie kształcenia i na wyższych etapach oraz bezpośrednio lub pośrednio użyteczne w pozaszkolnym funkcjonowaniu ucznia.
ponadpodstawowe	rozszerzające / dobra	Obejmuje wiadomości i umiejętności umiarkowanie przystępne, bardziej złożone i mniej typowe, przydatne, ale nie niezbędne na danym etapie kształcenia i na wyższych etapach, bezpośrednio lub pośrednio użyteczne w pozaszkolnej działalności ucznia, stanowią pogłębienie i poszerzenie wymagań podstawowych.
	dopełniające / bardzo dobra	Obejmuje wiadomości i umiejętności trudne do opanowania, najbardziej złożone i unikatowe, twórcze naukowo, wyspecjalizowane, stanowiące rozwinięcie wymagań rozszerzających.
wykraczające	wykraczające / celująca	Obejmuje wiadomości i umiejętności złożone, twórcze poznawczo i oryginalne, wymagane w rozwiązywaniu problemów teoretycznych i praktycznych, czasem wykraczające poza opublikowany program nauczania.

Poziomy wymagań są ze sobą ściśle powiązane i zależne, każdy poziom wyższy zawiera w sobie zakres niższy.

¹¹ Od 01.04.2024 r. w klasach IV–VIII prace pisemne lub praktyczno-techniczne prace domowe do wykonania w czasie wolnym od zajęć dydaktycznych nauczyciel może zadać, z tym że nie są one obowiązkowe dla ucznia i nie ustala się z nich oceny (zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Edukacji z dnia 22 marca 2024 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych*)

¹² Na podstawie: www.koweziu.edu.pl/pliki/poradnik/wymagania_programowe [dostęp: 17.01.2017 r.]

Rozdział VI. Literatura polecana dla nauczycieli geografii

Abramowicz D., *Projektowanie geograficznych ścieżek dydaktycznych*, „Geografia w Szkole”, nr 6, 2022.

Abramowicz D., Banasiak Ż., Kędra M., Hoffman P., Pilna D., *Nauczanie zdalne z perspektywy uczniów i nauczycieli. Przykład zastosowania modelu wirtualnego w nauczaniu zdalnym w klasach starszych w szkole podstawowej Cogito w Poznaniu*, *Studia Edukacyjne*, 62: 87–102, 2021.

Angiel J., *Edukacja geograficzna poprzez „czytanie” i percepcję miasta. Miejskie ścieżki dydaktyczne*, „Geografia w Szkole” nr 4, 2008.

Angiel J., *Lekcja w terenie: skuteczna forma kształcenia geograficznego*, „Geografia w Szkole”, nr 4, 2007.

Angiel P., *Polski kawałek Antarktyki. Stacja im. Arctowskiego*, „Geografia w Szkole”, nr 6, 2006.

Angiel J., Hibszer A., Szkurłat E., *Zajęcia terenowe – szansa dla szkolnej edukacji geograficznej i wyzwania dla nauczycieli*, *Prace i Studia Geograficzne*, t. 66.1, s. 7–18, 2021.

Angiel J., Hibszer A., Szkurłat E., *Zajęcia terenowe w kształceniu geograficznym. Od teorii i idei dydaktycznych do praktyki szkolnej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2020.

Angiel J., Szarzyńska A., *Metoda projektu w edukacji geograficznej. Ujawnianie możliwości poznawczych i wyzwalanie uczniowskich talentów*, „Geografia w Szkole”, 6, s. 12–16, 2006.

Bajkiewicz-Grabowska E., *Hydrologia ogólna*, PWN, Warszawa 2021.

Barwiński M., *Współczesne zróżnicowanie narodowościowe Polski*, „Geografia w Szkole”, wydanie specjalne, nr 2, 2009.

Bauman Z., *Globalizacja*, PIW, Warszawa 2000.

Bobko K., *E-nauczanie – moda czy konieczność*, „Geografia w Szkole”, nr 5, 2011.

Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska B., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2010.

Brzeski S., *Polska i kraje sąsiadujące*, Arystoteles, Warszawa 2017.

Cieply M., Głowacz A., Piechota A., Pokojski W., Szkurłat E., Wołoszyńska-Wiśniewska E., Wyka E., Zarychta R., *Geoinformacja w szkolnej edukacji geograficznej. Praktyczny poradnik dla nauczycieli*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2019.

Czaińska Z., Wojtkowicz Z., *Aktywne metody w edukacji geograficznej*, cz. 1 i 2, SOP, Toruń 2003.

Dacy-Ignatiuk K., Hibszer A., *Treści i sposoby prowadzenia edukacji o miejscowości, w której znajduje się szkoła w opinii nauczycieli geografii województwa śląskiego*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, t. 14, 2020.

Dix P., *Jak oceniać postępy uczniów*, PWN, Warszawa 2014

Dworniczak M., *Najdroższy węgiel*, „Wiedza i Życie”, nr 10, 2015.

Dybska-Jakóbkiewicz I., E. Szkurłat E. (red.), *Edukacja geograficzna – ku kształceniu poszukującemu*, *Prace Monograficzne Komisji Edukacji Geograficznej PTG*, Poznań–Warszawa, 2020.

Encyklopedia geograficzna świata, Wydawnictwo OPRES, Kraków, 1995–1997. Falkowski J., Kostrowicki J., *Geografia rolnictwa świata*, PWN, Warszawa 2005.

Figa M., Marszał D., *Geografia szkolna w czasie zmian. Miniporadnik dla nauczycieli*, „Geografia w Szkole”, nr 4, 2017.

Figa M., *Polskie obiekty na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO*, „Geografia w Szkole”, nr 3, 2016.

Figa M., *Sahel – w poszukiwaniu nadziei*, „Geografia w Szkole”, nr 6, 2016.

Figa M., *Zmiany w przemyśle w Polsce*, „Geografia w Szkole”, nr 1, 2016.

Flis J., *Wstęp do geografii fizycznej*, WSiP, Warszawa 1988.

Góra z widokiem na Wszechświat. Dlaczego pustynia w Chile to mekka astronomów? „Świat Wiedzy”, nr 11, 2018.

Graniczny M., Mizerski W., *Geozagrożenia*, PWN, Warszawa 2022.

Gregorczyk G., Kozak A.M., *Konektywizm, czyli o uczeniu się w epoce cyfrowej*, Meritum, nr 1, 2012.

Groenwald M., *Interdyscyplinarne podejście w edukacji geograficznej*, „Geografia w Szkole”, nr 4, 2017.

Groenwald M., *Nauczycielskie decydowanie*, Impuls, 2021.

Groenwald M., *Czas w uczeniu się. Analiza krytyczna perspektywy obiektywistycznej*, *Problemy Wczesnej Edukacji*, vol. 48, no. 1, pp. 7–17, 2020.

Groenwald M., *O sytuacjach granicznych w nauczycielskiej codzienności. Przypadek podejmowania decyzji*, *Horyzonty Wychowania*, 22(61), 67–77, 2023.

Gwiazda A., *Globalizacja i regionalizacja gospodarki światowej*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2000.

- Hałaczek J., *Niezwykłe książki i geograficzne inspiracje*, „Geografia w Szkole”, nr 1, 2014.
- Hałaczek J., „Do tablicy przyjdzie...”, czyli zapytaj ucznia, „Geografia w Szkole”, nr 7, 2017.
- Hibszer A., (red.), *Polska dydaktyka geografii. Idee – tradycje – wyzwania*, Wyd. Nauk o Ziemi UŚ, Sosnowiec 2008.
- Hibszer A., Szkurlat E. (red.), *Nauczyciel geografii wobec wyzwań reformowanej szkoły*, Prace Komisji Edukacji Geograficznej PTG, 8: 33–50, Sosnowiec, 2018.
- Hibszer A., Szkurlat E. (red.), *Kształtowanie i ocenianie umiejętności w edukacji geograficznej – założenia teoretyczne i ich praktyczna weryfikacja*, Prace Komisji Edukacji Geograficznej Polskiego Towarzystwa Geograficznego, nr 11, Poznań, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2021.
- Hillel D., *Gleba w środowisku*, PWN, Warszawa 2012.
- Hołdys A., *Jak pokonać huragan?*, „Wiedza i Życie”, nr 11, 2017.
- Jachyra D., *Przekaz informacji w edukacji za pomocą dostępnych narzędzi informatycznych*, „Edukacja”, nr 2, 2010.
- Jak odkryć koniec świata. Przełomowa wyprawa za południowe koło podbiegunowe*, Świat Wiedzy, nr 2, 2018.
- Jędrusik M., Makowski J., Plit F., *Geografia turystyczna świata. Nowe trendy. Regiony turystyczne*, Wyd. UW, Warszawa 2021.
- Jędrzejczyk D., *Podstawy geografii ludności*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2001.
- Jokiel P., Marszelewski W., Pociąg-Karteczka J. (red.), *Hydrologia Polski*, PWN, Warszawa 2022.
- Karasiewicz M. T., *Wulkan – przyjaciel czy wróg*, „Geografia w Szkole”, Wydanie specjalne, nr 2, 2008.
- Klimaszewski M., *Geomorfologia*, PWN, Warszawa 1981.
- Kłosowski F., *Podstawy geografii usług*, UŚ, Katowice 2021.
- Kondracki J., *Geografia fizyczna Polski*, PWN, Warszawa, 1980.
- Kondracki J., *Geografia regionalna Polski*, PWN, Warszawa, 2011.
- Kornaś J., Medwecka-Kornaś A., *Geografia roślin*, PWN, Warszawa 2002.
- Kotarba A., *W sercu Australii*, „Poznaj Świat”, nr 2, 2007.
- Kruszewski K., *Sztuka nauczania czynności nauczyciela*, PWN, Warszawa 2017.
- Lorens R., *Nowe technologie w edukacji*, Wydawnictwo Szkolne PWN, Park Edukacja, Warszawa–Bielsko-Biała, 2011.
- Makowski J. (red.), *Geografia regionalna świata*, PWN, Warszawa 2006.
- Makowski J., *Geografia fizyczna świata*, PWN, Warszawa 2018.
- Makowski J., Wites T. (red.), *Geografia świata. Regiony*, PWN, Warszawa 2020.
- Mannion A., *Zmiany środowiska Ziemi*, PWN, Warszawa 2001.
- Marshall T., *Więźniowie geografii, czyli wszystko, co chciałbyś wiedzieć o globalnej polityce*, Zys i S-ka, Poznań 2017.
- Martyn D., *Klimaty kuli ziemskiej*, PWN, Warszawa 2000.
- Matuszkiewicz J., *Zespoły leśne Polski*, PWN, Warszawa 2007.
- Mietelski J., *Astronomia w geografii*, PWN, Warszawa 2021.
- Migoń P., *Geomorfologia*, PWN, Warszawa 2020.
- Mijkowska K., *Nauka mapy politycznej: wykorzystaj multimedialne gry dydaktyczne*, „Geografia w Szkole”, nr 1, 2012.
- Mizerski W., *Geologia dynamiczna dla geografów*, PWN, Warszawa 2004.
- Mizerski W., *Geologia historyczna dla geografów*, PWN, Warszawa 2004.
- Mizerski W., *Geologia kontynentów*, Naukowe PWN, Warszawa 2021.
- Mizerski W., *Geologia Polski dla geografów*, PWN, Warszawa 2005.
- Mizerski W., *Geologia Polski*, PWN, Warszawa 2020.
- Niemierko B., *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2013.
- Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, WSiP, Warszawa 1997.
- Ostrowska E.B., Spalik K. i in., *Uczymy myślenia. Zadania na lekcje przedmiotów przyrodniczych*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2013.
- Parfit M., *Zielona Australia*, „National Geographic. Polska”, nr 7, 2000.
- Piróg, D., Padło, T., *Wykorzystanie fotografii we współczesnym kształceniu geograficznym: dydaktyczne założenia i praktyczne rozwiązania*, Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica, 14, 42–56, 2020.

- Piróg D., Świętek A., *Ewaluacja osiągnięć w kształceniu geograficznym: ujęcia teoretyczne oraz aplikacyjne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2021.
- Pitler H., Butler Hubbel E.R., Kuhn M., *Efektywne wykorzystanie nowych technologii na lekcjach*, CEO, Warszawa 2015.
- Półturzycki J., *Dydaktyka dla nauczycieli*, Novum, Płock 2002.
- Pryłowska-Nowak R., *Dziedzictwo kulturowe Polski w wirtualnych muzeach*, „Geografia w Szkole”, nr 2, 2023.
- Richling A., Ostaszewska K. (red.), *Geografia fizyczna Polski*, PWN, Warszawa 2009.
- Rosengerg T., *Etiopia*, „National Geographic. Polska”, nr 4, 2010.
- Ruman M., Rzętela M., *Nawigacja satelitarna w życiu i pracy geografa*, „Geografia w Szkole”, nr 3, 2006.
- Sawiński J.P., *Jak ciekawie motywować do uczenia się geografii*, „Geografia w Szkole”, nr 2, 2011.
- Smith R., *Antarktyda*, „National Geographic. Polska”, nr 12, 2001.
- Starkel L., *Geografia Polski. Środowisko przyrodnicze*, PWN, Warszawa 1991.
- Sypniewski J., *Scenariusze zajęć z zastosowaniem strategii IBSE*, „Geografia w Szkole”, nr 2, 2017.
- Szalaniec H., *E-ocenianie to nie tylko zmiana technologii*, „Edukacja”, nr 1, 2010.
- Szeptalin B., Szmidt Z., *Działalność człowieka zagrożeniem dla środowiska przyrodniczego*, „Geografia w Szkole”, nr 6, 2016.
- Szkurłat E., Hibsz A., Angiel J., *Zarys koncepcji szkolnej edukacji geograficznej*, „Geografia w Szkole”, nr 5, 2016.
- Szkurłat E., *Żałożenia nowej podstawy programowej z geografii*, „Geografia w Szkole”, nr 6, 2016.
- Szymańska D., *Urbanizacja na świecie*, PWN, Warszawa 2007.
- Śleszyński P., *Rozwój miast w Polsce*, „Geografia w Szkole”, nr 2, 2011.
- Śliwa A., *Notatki geologa. Szmaragdy, złoto i smak przygody*, Poligraf, Bydgoszcz 2015.
- Świtalski E., *Islandia – wyspa ognia i lodu*, „Geografia w Szkole”, nr 1, 2005.
- Technologie geoinformacyjne w edukacji geograficznej*, praca zbiorowa pod red. I. Piotrowskiej, P. Przewoźnej, A. Bobińskiej, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2023.
- Tracz M., *WebQuest w pracy dydaktycznej i wychowawczej*, „Geografia w Szkole”, nr 5, 2016.
- Weintz H., *Walory turystyczne kraju nad Niemnem i Wilią*, „Geografia w Szkole”, nr 3, 2008.
- Węclawowicz G., *Geografia społeczna miast. Zróżnicowania społeczno-przestrzenne*, PWN, Warszawa 2007.
- Węclawowicz G., *Geografia społeczna Polski*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2022.
- Włodarczyk J., *Polska i jej sąsiedzi*, Wydawnictwo ARTI, 2011.
- Wojtalik M., Kucińska A., *Edukacja globalna na lekcjach przedmiotowych*, Polska Akcja Humanitarna, Warszawa 2010.
- Wojtanowicz P., *Aktywizujące metody nauczania–uczenia się geografii*, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Toruń 2006.
- Woś A., *Meteorologia dla geografów*, PWN, Warszawa 2000.
- Wójtowicz B., *Geografia rozwój zrównoważony edukacja ekologiczna*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2010.
- Wójtowicz B., Dybska B., I. *Edukacyjne zajęcia terenowe w Świętokrzyskim Parku Narodowym*, Wyd. Świętokrzyski Park Narodowy, Bodzentyn–Kielce 2002.
- Zaparucha A., *Procedury wspomagające myślenie*, „Geografia w Szkole”, nr 5, 2022.
- Zaparucha A., *Myślenie projektowe w nauczaniu geografii*, „Geografia w Szkole”, nr 1, 2022.
- Żeber-Dzikowska I., Samolej A., *Wizja europejskiego nauczyciela, [w:] Być nauczycielem – uczestnikiem czy świadkiem procesu edukacyjnego?* Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku, Płock 2016.